

3

**İşgal İstanbul'unda
Son Osmanlı
Meclis-i Mebusanı
(1920)**

**Last Ottoman
Meclis-i Mebusan
in Occupied Istanbul
(1920)**

Fatih Mehmet Sancaktar

İşgal İstanbul’unda Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı (1920)

*Fatih Mehmet Sancaktar**

Özet

Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasının (30 Ekim 1918) ardından üçüncü dönem Osmanlı Meclis-i Mebusan’ı 21 Aralık 1918’de Sultan Vahdettin tarafından feshedilmiştir. İttihatçıların güçlü olduğu bu meclisin feshi, Sultan Vahdettin ve Ahmet Tevfik Paşa hükûmetine hareket serbestliği kazandırmıştır. Ancak mütarekenin oluşturduğu iyimser hava Osmanlı coğrafyasının birçok bölgesinin, özellikle İzmir’in işgaliyle olumsuz bir sürece dönüşmüştür. Bir taraftan bu işgaller diğer taraftan Osmanlı Devleti’nin kaderi üzerine önemli kararların alınacağı ve onaylanacağı barış görüşmeleri, Ahmet Tevfik Paşa hükûmetinden itibaren seçimlerin yapılması ve yeni bir meclisin toplanması hususunu sürekli gündeme taşımıştır. Yeni bir Meclis-i Mebusan’ın açılması alınacak kararlara ve sorumluluklara tüm kesimleri ortak yaptığı gibi, anayasal anlamda uluslararası antlaşmalarda meclisin onayını alma zorunluğu da yerine getirilmiş olacaktır. Ahmet Tevfik Paşa ve Damat Ferit Paşa hükûmetlerinin MM’nin açılmasına dair çabaları, kabine üyeleri arasında ortak kanaatin oluşturulamaması, Anadolu Hareketi’nin güçlenmesi endişesi, gayrimüslimlerin seçime katılımını sağlamak, seçmen defterlerinin yenilenmesi gibi gerekçelerle ertelenmiştir. Ali Rıza Paşa hükûmetinin iktidara gelişi seçim hususunda kesin adımların atılmasını sağlayacaktır. Bu noktada Anadolu Hareketi ile Ali Rıza Paşa hükûmeti arasında 22 Ekim 1919’da varılan mutabakat, seçimlerin önünü tamamen açmıştır. Bu görüşmelerde seçimlerin yapılması ve meclisin açılması kararı da alınmıştır. Böylece Kasım-Aralık 1919 tarihleri arasında son Osmanlı Meclis-i Mebusanı için genel seçimler yapılmıştır. Bu seçimlerin en önemli bölgesi Osmanlı Devleti’nin başkenti İstanbul idi. Zira İstanbul seçimleri Osmanlı kamuoyunun ve politikacılarının tavrını görmek noktasında örnek oluşturacaktı. İtilaf Güçleri, Osmanlı merkezi otoritesi ve Anadolu Hareketi için bir yol haritası olabilecekti.

Anahtar Kelimeler

Mütareke Dönemi; 1919 Seçimleri; Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı; İstanbul Mebusları, Osmanlı Tarihi, Anadolu Hareketi

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, sancaktar[at]istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5501-4982.

Last Ottoman Meclis-i Mebusan in Occupied Istanbul (1920)

Abstract

After the signing of the Armistice of Mudros (October 30, 1918), the third term of the Ottoman Parliament was abolished by Sultan Vahdettin on December 21, 1918. The abolition of this assembly, in which the Party of Union and Progress were strong, gave freedom of action to the government of Ahmet Tevfik Pasha and Sultan Vahdettin. However, the optimistic atmosphere created by the armistice turned into a negative period with the occupation of many regions of the Ottoman geography, especially İzmir. On the one hand, this occupation, on the other hand, the peace negotiations in which important decisions will be taken and approved on the fate of the Ottoman Empire, have constantly brought up the issue of holding elections and convening a new parliament since the government of Ahmet Tevfik Pasha. The opening of a new parliament would have fulfilled the obligation to obtain the approval of the assembly in international treaties in a constitutional sense, as it made all segments common to the decisions and responsibilities to be taken. The efforts of Ahmet Tevfik Pasha and Damat Ferit Pasha governments to open the parliament were postponed due to the inability to form a consensus among the cabinet members, concern about the strengthening of the Anatolian Movement, ensuring the participation of non-Muslims in the elections and the renewal of voter registers. The coming to power of Ali Rıza Pasha's government would have ensured that definite steps were taken regarding the election. At this point, the agreement reached between the Anatolian Movement and the government of Ali Rıza Pasha on October 22, 1919, completely paved the way for the elections. In this agreement, it was also decided to hold elections and open the parliament. Thus, between November and December 1919, general elections were held for the last Ottoman Parliament. The most important region of these elections was Istanbul, the capital of the Ottoman Empire. Because the Istanbul elections would set an example to see the attitude of the Ottoman public and politicians. It would be a road map for the Entente Powers, the Ottoman central authority and the Anatolian Movement.

Keywords

Armistice Period; 1919 Elections; The Last Ottoman Parliament; Istanbul Deputies, Ottoman History, The Anatolian Movement

1. Giriş

Bu çalışma 1919 seçimleri ve İstanbul’dan Meclis-i Mebusan’a seçilen mebusların faaliyetleriyle ilgilidir. 1919 seçimlerinde İstanbul’dan son Osmanlı Meclis-i Mebusanı’na 11 mebus seçilmişti. MM’de sayısal anlamda küçük bir kesimi oluşturacak İstanbul mebusları, Osmanlı siyasetinin merkezini temsil etmesi nedeniyle önem taşımaktaydı. Bu mebusların siyasi tavrı, faaliyetleri adeta bir yol gösterici özelliğe sahip olacaktı. Bu yüzden İstanbul mebuslarından beklentiler fazla idi. İstanbul seçimleri, Osmanlı genel seçimleri için de genel bir kanaat oluşturulmasına katkı sağlamaktadır.

1919 seçimleri ve son Osmanlı Meclis-i Mebusanı’na dair önemli çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışma meclisteki İstanbul mebuslarının faaliyetlerini irdelemesi açısından diğer akademik araştırmalardan farklılık göstermektedir. Bu çalışmada temel olarak yoğun bir şekilde dönem gazeteleri ve Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri kullanılmıştır. Bu eserler İstanbul mebuslarının seçilme süreçlerini ve meclisteki faaliyetlerini en doğru şekilde verecek kaynaklardır.

2. 1914-1918 Meclis-i Mebusanı’nın Fesh Edilmesi ve Yeni Siyasi Süreç

Osmanlı Devleti için II. Meşrutiyet’in ilanı sonrası zor ve felaketli yıllar olmuştur. Özellikle I. Dünya Savaşı’nın ardından imzalanan Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) ile yeni bir evreye girmiştir. Bu yeni evreyle Osmanlı Devleti sadece sınırlarının küçülmesi tehlikesiyle değil aynı zamanda tarih sahnesindeki varlığının tehlikeye düşmesiyle karşılaşmıştı. Bu noktada siyaset, siyasi kimlik ve kurumlarla birlikte Osmanlı toplumunun temsil ve karar mercii olarak 1908 meşrutiyet ihtilalinden beri öne çıkan Meclis-i Mebusan (MM) daha fazla önemli bir noktaya gelmişti. Osmanlı meclisinden beklentiler artmıştı. Bu yönüyle Mondros Mütarekesi sonrası süreç Osmanlı parlamento hayatı için de olağanüstü gelişmelerin yaşandığı bir dönemdi.

Mütarekeyi imzalayan Ahmet İzzet Paşa hükûmeti yerine 11 Kasım 1918’de iktidara gelen Ahmet Tevfik Paşa kabinesi, 1914’te açılan üçüncü dönem Osmanlı parlamentosu için sonun başlangıcı olmuştur. Yeni kabine MM’den kurtulma çaresi aramıştır. Padişah Vahdettin’in Meclis’i 21 Aralık 1918’de feshetmesiyle bu hedefine ulaşmıştır¹.

MM’nin feshedilmesi seçim ve meclisin ne zaman açılacağı tartışmalarını gündeme taşımıştır. Bu süreçten sonra iktidara gelen hükûmetler meclisin açılması yönünde eğilimlere sahipti. Ancak gayrimüslimlerin seçimlere katılmaması, göç ve yer değiştirmeler gibi sebeplerden dolayı seçmen defterlerinin yeniden hazırlanması, Osmanlı sınırlarındaki belirsizlikler seçimlerin yapılmasının önünde engeller olarak gösterilmiştir.²

¹ *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMCZ)*, D.3, İS.5, 15. İ. (29 Aralık 1918), C.I, s.363-364.

² “Muhtelif Meselelere Dair Fikirler-Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey Ne Diyor?”, *Akşam*, 12 Nisan 1919, n.209, s.1; Taha Niyazi Karaca, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, TTK, Ankara; TTK, 2004, s.52-56.

2 Ekim 1919'da Ali Rıza Paşa'nın hükûmeti kurması, Osmanlı parlamento hayatı için yeni bir süreci başlatmıştır³. Dâhiliye Nezareti bütün Osmanlı vilayetlerine gönderdiği tebligat ile ne olursa olsun, hangi gerekçeler ortaya konursa konsun seçim sürecini başlatma kararı almış ve beyannamelerle 1914 seçimlerindeki esasları belirlemiştir. Seçimlerde sancakların kaç mebus ile temsil edileceği hususu da dâhil "eski nisbet" temel alınmıştır. Ancak seçmen defterlerinin düzenlenmesindeki zorluklar nedeniyle seçimlerin ne zaman biteceğini tahmin etmek zordu.⁴ Ali Rıza Paşa hükûmeti, 20-22 Ekim 1919 Amasya'da Anadolu Hareketi ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmelerde alınan kararlardan biri de seçimlerin yapılması ve Meclis-i Mebusan'ın açılması idi. Ali Rıza Paşa hükûmeti Kasım-Aralık 1919'da yoğunlaşan bu seçim için ısrarlı davranmıştır⁵.

3. İstanbul'da Meclis-i Mebusan Seçimi

3.1. İlk Tur Seçimler: Müntehib-i Sani Seçimi

İstanbul'daki seçimlere Osmanlı siyasetinde daha önce var olan yapıların dışında farklı fırkalar ve gruplar da katılmışlardı. Hatta Osmanlı coğrafyasındaki bütün siyasi grup ve yapıları İstanbul'da görmek mümkündür. Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası, Millî Ahrar Fırkası, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Çiftçiler Derneği, Teceddüt Fırkası, Millî Türk Fırkası, Sosyal Demokrat Fırkası, Ahali İktisat Fırkası, Türkiye Sosyalist Fırkası, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası dışında Millî Kongre, Vahdet-i Milliye Heyeti gibi ortak zemin arayışları içinde olan yapıların ve bağımsız adayların isimleri geçmekteydi⁶.

Seçimlerin en güçlü yapısı birçok yerde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şubeleriyle örgütlenmiş ve etkinlik kurmuş olan Anadolu Hareketi idi. Ayrıca Anadolu'daki idari ve bürokratik yapıda hâkimiyet kurmuştu⁷. Ancak II. Meşrutiyet Dönemi'nin en güçlü fırkalarından Hürriyet ve İtilaf Fırkası (HİF) Mütareke Dönemi'nde seçimlere katılmama yönündeki ısrarlı tutumunu sürdürmüştür. Zira HİF yöneticileri açısından seçim süreci İstanbul'un kontrolü dışında, İttihatçıların etkinliği altında gerçekleşecekti. Seçimler sağlıklı bir şekilde yapılamayacaktı.⁸ Bu yüzden Anadolu Hareketi'ni "İttihatçılıkla" itham etmişlerdir.⁹

³ "Ferit Paşa Kabinesinin İstifası-Ali Rıza Paşa Kabinesi", *Alemdar*, 3 Ekim 1919, n.282, s.1.

⁴ "İntihab-ı Mebusan-Kararname", *İkdam*, 9 Ekim 1919, n.8139, s. 1; "İntihabat Etrafında", *Yenigün*, 12 Ekim 1919, n.205, s.1; "İntihabat Hazırlıkları Etrafında Yeni Kararname", *Alemdar*, 20 Ekim 1919, n.299, s. 1.

⁵ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, I, s.242-248; "Dâhiliyenin Yeni Bir Tamimi", *Alemdar*, 18 Kasım 1919, n.328, s.1.

⁶ "İntihabatta Fırkalar", *Akşam*, 8 Ekim 1919, n.375, s.2; "İzmir'de Mebus Namzedleri", *Alemdar*, 18 Ekim 1919, n.297, s.2; "Türkiye Sosyalistleri", *Alemdar*, 1 Kasım 1919, n.311, s.1; "Millî Ahrar-Ahali İktisad Fırkaları", *Alemdar*, 2 Aralık 1919, n.342, s.2; "Sosyalist Nazmedler", *Alemdar*, 5 Aralık 1919, n.345, s.1; "Millî Ahrar Fırkası", *Alemdar*, 5 Aralık 1919, n.345, s.1; "Millî Ahrarın Beyannamesi", *Alemdar*, 7 Aralık 1919, n.347, s.3; "İstanbul Mebusluğuna Namzed", *Alemdar*, 7 Aralık 1919, n.347, s.3. Sulh ve Selamet Osmaniye Fırkası'nın Mütareke Dönemi'ndeki faaliyetlerine adir geniş bilgi için bkz. Ramazan Erhan Güllü, "Mütareke Döneminde Prens Sabahattin Yanlısı Bir Siyasi Oluşum: Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası", *Türkiyat Mecmuası*, C.32, Sayı 1 (2022), s.381-403.

⁷ Taha Niyazi Karaca, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, s.206-213

⁸ "İntihabatta Fırkalar", *Akşam*, 8 Ekim 1919, n.375, s.2; "İntihabat Etrafında-Hürriyet ve İtilaf ve İntihabat", *Alemdar*, 12 Ekim 1919, n.291, s.1; "İzmir'de Mebus Namzedleri", *Alemdar*, 18 Ekim 1919, n.297, s.2; "Hürriyet ve İtilaf ve İntihabat", *Alemdar*, 21 Ekim 1919, n.300, s.1; "İntihabat Etrafında-İngiliz Muhibler Cemiyeti", *Alemdar*, 16 Ekim 1919, n.295, s.2; "İntihabata Adem-i İştirak", *Alemdar*, 26 Kasım 1919, n.336, s.2.

⁹ "Hürriyet ve İtilaf'ın Muhtırası", *Alemdar*, 26 Ekim 1919, n.305, s.2; Refi Cevat, "Yine Sivas Telgrafları", *Alemdar*, 27 Ekim 1919, n.306, s.1; "Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Üçüncü Muhtırası", *Alemdar*, 29 Ekim

Ali Rıza Paşa hükûmetinin seçim beyananesinin yayınlanmasından sonra İstanbul’da seçimler için harekete geçilmişti. Ancak mebus seçimine dair karar alındığında İstanbul’da belediye seçimleri devam etmekteydi. Nitekim Belediye Reisi Cemil Paşa, belediye seçimleri ile meşgul olduklarını hatırlatacaktır.¹⁰ Hatta belediye seçimlerinin devam etmesi, bir başka sorunu da ortaya çıkarmıştı. Seçim heyet-i teftişyelerine (seçim kurulları) belediye meclisi üyeleri de seçilmekteydi. Ancak belediye seçimleri nedeniyle İstanbul Belediyesi “münfesi” idi.¹¹ Bu tür sorunlar nedeniyle İstanbul seçimlerinin ilk turu olan müntehib-i evvellerin (birinci seçmen) müntehib-i sanileri (ikinci seçmen) seçtiği seçimler gecikmiştir. Bu yüzden İstanbul’da milletvekili seçimi 1919 Kasım ayı ortalarında başlayabilmişti.¹²

İstanbul bir daire-i intihabiye (seçim bölgesi) ve 20 şube-i intihabiyeden (seçim şubesi/kısım) oluşmuştu. Seçim bölgesi şehremaneti, seçim şubeleri ise İstanbul’daki her bir belediye idi. İstanbul’un her seçim şubesinde oluşturulan seçim kurulları, seçim işleri ve güvenliğinin sağlanması için bir dizi toplantılar gerçekleştirmişlerdi. Bu heyetler oy sayımında kullanılacak pusulaların hazırlanmasını ve seçim mahallerine gönderilmesini sağlamışlardı. Yine bütün seçim kurulları kendi şubelerinde seçim mntıkalarını/mahallerini, oy sandığının bulunacağı binayı/alanı ve görevlileri belirlemişlerdi. Her bir mahalle ahalisinin hangi sandık ve günde oy kullanacakları ilanlar ve gazeteler vasıtasıyla, seçimlerin başlaması ise davullarla duyurulmuştu. Bir mahallenin oy kullanma süreci birden fazla gün sürmekteydi. Oy sandıklarının bulunduğu yerler/mahaller belediye dairesi, okul, cami, iskele, istasyon, tiyatro, gazino gibi bina veya alanlar idi.¹³

1919, n.308, s.2; Refi Cevat, “Yine İntihabat”, *Alemdar*, 13 Kasım 1919, n.323, s.1; “Niçin Doğru Değil?”, *Alemdar*, 15 Kasım 1919, n.325, s.1.

¹⁰ “İntihabat Etrafında”, *Yenigün*, 12 Ekim 1919, n.205, s.1.

¹¹ “İntihabat Etrafında”, *Yenigün*, 12 Ekim 1919, n.205, s.1. İstanbul’daki Heyet-i Teftişye Reisi Hayrettin Bey idi. “İstanbul’un Müntehib-i Sani İntihabatı”, *İkdam*, 26 Kasım 1919, n.8186, s.1. İstanbul Belediye Başkanı Cemil Paşa, belediyenin münfesi olmasıyla ortaya çıkan sorun için Dâhiliye Nezareti ile irtibata geçmenin yanı sıra seçimler için belediyeye verilmesi gereken 5 bin lira da talep etmiştir.

¹² “İstanbul Bugün Rey Veriyor”, *Akşam*, 24 Kasım 1919, n.422, s.1; “Her Tarafıta Müntehib-i Sani İntihabatına Başlandı”, *Alemdar*, 28 Kasım 1919, n.338, s.1.

¹³ İstanbul’da seçimlerin ne şekilde devam ettiğine dair birkaç örnek verilebilir. Beyazıt seçim kurulu Darülfunun salonunda ilk tur için bir araya gelerek kendi seçim bölgelerin altı mntıkaya bölmüş, 24 sandık için görevliler belirlemişti. Bu görevlilerin sorumlulukları, olumsuz olaylar esnasında nasıl davranmaları gerektiği üzerinde durulmuştu. Seçimlerde oy verme süreci birden fazla gün devam ettiği için Kadıköy seçim kurulu seçim başlangıç ve bitiş tarihlerini önceden tespit etmişti. Ayrıca Kadıköyde oy sandıklarının konulacağı yerler belirlenmişti. Bunlar arasında Vakıf, Zühtü Paşa, Hasan Paşa Mektepleri, İskelebaşı, Rasim Paşa, İbrahim Ağa Camileri, İstasyon, Zihni Paşa Muvakkithanesi, Kışlık Tiyatro idi. Suadiye’deki sandıklar için Suadiye, Kozyatağı, Erenköyü, Sahra-yı Cedid mahalleleri olarak belirlenmişti. Adalar’da oylar Belediye Dairesi, Belediye Gazinosu’nda kullanılacaktı. “İntihabat Haberleri”, *İkdam*, 22 Kasım 1919, n.8182, s.3; “İstanbul ve Vilayatta İntihabat Faaliyetleri”, *İkdam*, 23 Kasım 1919, n.8183, s.3; “İstanbul’un Müntehib-i Sani İntihabatı”, *İkdam*, 26 Kasım 1919, n.8186, s.1; Fatih M. Sancaktar, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Anayasa, Seçim ve Meclis Tecrübesi (1876-1923)*, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2021, s.263.

Taşrada birçok yerde ikinci seçmenler, hatta mebuslar seçilmiş olduğu halde İstanbul'da seçime başlanamamıştı. Bunun sebebi yukarıda bahsedildiği üzere İstanbul belediye seçimlerinin devam etmesiydi. Bu yüzden İstanbul'da da seçimler her bölgede aynı anda başlayamamıştır.¹⁴ 21 Kasım 1919'a kadar ancak 7 belediyeye seçim pusulaları sevk edilebilmişti. Sandıklar oy kullanma süresince bölgedeki polis karakolları tarafından korumaya alınmıştı. Yeniköy ve Üsküdar'da belediye seçimleri devam ettiği için henüz oy pusulaları ulaşmamıştı. Bakırköy, Kadıköy, Adalar, Anadoluhisarı, Beyazıt'ta seçimlerin başlama tarihi 24 Kasım, Beyoğlu, Üsküdar, Yeniköy ve Fatih'te 27 Kasım olarak belirlenmişti. Seçimlerin ilk turunun 5 Aralık'a kadar sürmesi, oy sayım işlemlerinin ise 5 gün sürmesi beklenmekteydi. Sürecin bu şekilde devam etmesi halinde İstanbul seçimlerinin 15 Aralık'ta tamamlanacağı tahmin edilmişti.¹⁵

Ancak seçimlerin daha fazla gecikmesine neden olacak gelişmeler de yaşanmıştır. Fatih'te Hoşkadem Camiinde görevlilerin sandığı "terk" etmesi, Aksaray'da ise sandık heyetinin gelmemesi nedeniyle seçmenler oy kullanamamıştı.¹⁶ İstanbul seçim kurulu, sandıkların bulunduğu mekânların seçim şubelerinden uzak olmasını, taşıma için nakliye araçlarının yetersizliğini, hava şartlarının uygunsuzluğunun yanı sıra bazı yerlerde yoğunluk yaşanmasını, her sandığın bir merasim ve müfettişlerle birlikte bağlanması ve mühürlenmesi gecikmenin nedenleri olarak gösterilmiştir. Ayrıca her seçim mahalline ikişer müfettiş görevlendirilmekteydi. Ancak müfettiş yetersizliği vardı. Bu durum gecikmelere neden olmaktaydı.¹⁷ Teknik sebeplerden dolayı da seçimlerin gecikmesi ve tekrarı yaşanmıştır. Bu meyanda Galata'daki Arap Camii'ndeki sandıkta seçime dair kayıt işlemlerinin yanlış yapılması gösterilebilir. Seçim heyeti bu sandıkta seçimlerin yenilenmesi kararı almıştır.¹⁸

İstanbul'da seçimlerin ilk turu bazı yerlerde Kasım sonu ve Aralık başında tamamlanmış, oy sandıkları sayımların yapılacağı seçim şubelerine getirilmişti. İlk sonuçlar Adalar Belediyesi'nden gelmişti. 29 Kasım'da Kumkapı, Anadoluhisarı, 30 Kasım'dan itibaren Beyazıt, Kadıköy ve Yeniköy seçim şubelerinde sandıkların sayımına başlanacaktı. Seçilen ikinci seçmenler genel itibarıyla devlet memuriyetinde önemli kademelerde çalışan veya bölgenin ileri gelenleri idi.¹⁹ Diğer taraftan oy verme işleminin tamamlandığı

¹⁴ "İntihabat Haberleri", *İkdam*, 22 Kasım 1919, n.8182, s.3.

¹⁵ Bakırköy merkez ve köyler olmak üzere iki mıntıkaya ayrılmıştı. Merkezden 14, 33 köyün bulunduğu ikinci mıntıkadan 6 ikinci seçmen seçilecekti. "İstanbul ve Vilayatta İntihabat Faaliyetleri", *İkdam*, 23 Kasım 1919, n.8183, s.3; "Şehrimizde Mühtehib-i Sani İntihabatı", *İkdam*, 25 Kasım 1919, n.8185, s.1

¹⁶ Görevlilerin gelmeme nedeni, seçim kurulunun sandık heyetlerini doğrudan haberdar etmemesi, sadece gazeteler vasıtasıyla duyurmalarından kaynaklandığı anlaşılmıştı. Bu yüzden seçmenlerin seçme ve oy kullanma haklarının sağlanması yönünde hareket edilmesi istenmiştir. Fatih'te görevlerini ihmal eden sandık görevlileri azledilmiştir. "Şehrimizde Mühtehib-i Sani İntihabatı", *İkdam*, 25 Kasım 1919, n.8185, s.1; "İstanbul'un Müntehib-i Sani İntihabatı", *İkdam*, 26 Kasım 1919, n.8186, s.1.

¹⁷ "İstanbul'un Müntehib-i Sani İntihabatı", *İkdam*, 26 Kasım 1919, n.8186, s.1.

¹⁸ "İstanbul'da Müntehib-i Sani İntihabatı Bitiyor", *İkdam*, 1 Aralık 1919, n.8191, s.1.

¹⁹ Adalar Belediyesi seçim şubesinden Ayan'dan Ziya Paşa, Sefir Fahrettin Bey, Emekli Askeri Kaymakam Ali Hıfzı Bey, Harbiye Nezareti Müdür-i Umumisi Faruk Bey, Mahkeme-i Temyiz Reisi Ali Rıza Bey, Posta ve Telgraf Nezareti Muhasebe Müdür-i Umumiliği'nden Emekli Muhiddin Bey ikinci seçmen olarak

mahallerde sayıma hız verilmeye çalışılmıştı. Sayım işleminin birkaç gün daha sürmesi beklenmekteydi.²⁰ 4 Aralık itibarıyla İstanbul'daki bütün seçim bölgelerindeki sandık sayımlarına başlanmıştı.²¹ Seçimlerde Beyazıt 67, Fatih 91, Beyoğlu 150, Yeniköy 20, Anadoluhisarı 20, Üsküdar 21, Kadıköy 24, Bakırköy 20, Adalar 7, Adakale 1, Kartal 13, Gebze 2, Şile 13 ikinci seçmen seçilecekti.²²

İstanbul'da hem merkez hem de mahallinde oluşturulan seçim kurulları oy verme esnasında suistimallerin önünü almak için sandık başlarında incelemelerde de bulunmuşlardı.²³ Ayrıca seçim sandıklarının bulunduğu mahallerde düzenin sağlanması için Dâhiliye Nezareti polis ve jandarma da görevlendirmişti.²⁴

İstanbul'daki seçimlere seçmenlerin ilgisi ve katılımının ilk anlardan itibaren yetersiz olduğu tartışması yaşanmıştır. Hatta seçim sürecinin gecikmesi ve bazı sebeplere binaen yaşanan ertelemeler, katılımı artırması noktasında ümitvar kılmıştı. Aslında bu seçimler daha önceki seçimlerden çok farklı bir özellik taşımaktaydı. Zira Osmanlı Devleti'nin geleceği hakkında karar verileceği bir dönemde Osmanlı toplumu "kabiliyet-i medeniyesini" gösterecekti. Bu yüzden İstanbulluların oy sandıklarına "koşacakları ve tam bir istiklal ile ita-yı rey edecekleri" beklenmişti.²⁵ Ancak 1919 seçimlerinde Osmanlı gayrimüslimlerini temsil eden kurumlar farklı kararlar almışlardı. Yahudiler dışında Rum ve Ermeniler seçimlere kesinlikle katılmayacaklarını önceden ilan etmişlerdi.²⁶

seçilmişti. "İstanbul'da Müntehib-i Sani İntihabatının Hitamına Doğru", *İkdam*, 30 Kasım 1919, n.8190, s.1. Anadoluhisarı'ndaki sayım neticesinde Beykoz eşrafından Hacı Mustafa Bey, Duhanizade Hafız Mehmet Tevfik Efendi, Telefon eski Genel Müdürü Fahri Bey, Posta eski Genel Müdürü Necati Bey, Polis Müdüriyeti Üçüncü Şube Mümeyyizi Mazhar Bey, Beykoz Hâkimi Rıza Efendi, Börekçizade İbrahim Bey, Telefon Müfettişi Umumiyesi Aziz Bey, Emniyet-i Umumiye Veznedarı Sait Bey, Galata Gümrüğü Başmüdürü Nail Bey, Galatasaray Sultanisi Genel Müdürü Rana Bey, Sadaret Mühimme Müdürü Seyfettin Bey, Maliye Müfettişlerinden Ziya Bey, Hazine-i Hassa Müdürü İsmail Bey, Tüccardan Bakkalbaşı Tevfik Bey, Darülfünun eski Müderrislerinden Seyyit Abdülkadir Nuri Efendi ikinci seçmenlik için çoğunluğu kazanmışlardı. "İstanbul'da İntihabat Faaliyetleri", *İkdam*, 2 Aralık 1919, n.8192, s.1.

²⁰ "İstanbul'da Müntehib-i Sani İntihabatı Bitiyor", *İkdam*, 1 Aralık 1919, n.8191, s.1.

²¹ "Beyoğlu, Fatih, Kadıköy ve Beyazıt'da İntihabat Nisbetleri-Hristiyan ve Museviler", *İkdam*, 3 Aralık 1919, n.8193, s.1; "İntihabat Faaliyeti ve Yeni Mebuslar", *İkdam*, 4 Aralık 1919, n.8194, s.1.

²² "Bugün, İstanbul Mebuslarının İntihabı", *İkdam*, 18 Aralık 1919, n.8208, s.1. Gazetelerde seçim şubelerinin ikinci seçmen sayıları birbirinden farklı verildiği gibi birinci seçmen sayısı takribi olarak gösterilmiştir. Toplam ikinci seçmen sayısı hususunda da gazetelere 467, 469 şeklinde farklı sayılar yansımıştır. "Beyoğlu, Fatih, Kadıköy ve Beyazıt'da İntihabat Nisbetleri-Hristiyan ve Museviler", *İkdam*, 3 Aralık 1919, n.8193, s.1.

²³ Sandık başındaki memurlara üç, kâtiplere 2 ikişer lira yevmiye verilecektir. "İstanbul'da ve Vilayatta İntihabat Faaliyetleri", *İkdam*, 24 Kasım 1919, n.8184, s.2.

²⁴ "Sandık Başlarında İnzibat", *İkdam*, 24 Kasım 1919, n.8184, s.2; "Şehrimizde Mühtehib-i Sani İntihabatı", *İkdam*, 25 Kasım 1919, n.8185, s.1.

²⁵ "Şehrimizde Mühtehib-i Sani İntihabatı", *İkdam*, 25 Kasım 1919, n.8185, s.1

²⁶ "İntihabat Hakkındaki Talimatname", *Alemdar*, 17 Ekim 1919, n.296, s.1; "İntihabat ve Musevi Vatandaşlarımız", *Alemdar*, 17 Kasım 1919, n.327, s.1. Osmanlı Yahudileri arasında seçimlere katılma noktasındaki tartışmalar için bkz. Ramazan Erhan Güllü, "Son Osmanlı Mebusan Meclisinin Tek Gayrimüslim Mebusu Mişon Ventura Efendi ve Siyasi Faaliyetleri", *TBMM'nin Açılışının 100. Yılı: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Demokrasi Uluslararası Sempozyumu*, II, ATAM, Ankara, 2021, s.1063-1066.

Basında Beyoğlu, Bakırköy, Yedikule, Samatya, Balat ve Galata gibi gayrimüslimlerin yoğun yaşadığı bölgelerde başlangıçta Hristiyanların “hiç iştirak” etmediği, Musevilerin ise “tek tük” katıldığı, çekimser kaldığı yansımıştı. Daha sonraki günlerde bu bölgelerde gayrimüslimlerin oy vermesinde bir artış olduğu görülmüştü. Bununla birlikte gayrimüslimler içinde oy verenler ağırlıklı Museviler idi.²⁷

Kadıköy’de Musevilerin de iştirak ettiği bir seçim süreci yaşanmıştı.²⁸ Bu bölgede bir önceki seçimlerde oy veren birinci seçmen sayısı 12 bin civarında idi. Bu seçimde ise katılım yüzde 30 civarında olmuş ve 2615 kişi oy kullanmıştı. Bu seçmenler arasında İstanbul’daki yangın dolayısıyla Kadıköy’e yerleştirilenler de vardı. Bu durum oy sayısının azlığını göstermekteydi.²⁹ 28 Kasım itibarıyla Bostancı’da ikinci seçmen seçimi tamamlanmıştı. Oy sandığı kalabalık bir topluluk tarafından “teşyi” olunarak “bayraklar içinde” Kadıköy Belediyesine getirilmiştir. Ancak sandıktan takriben 160 oy çıkmıştı. Bu sayı Bostancı’daki birinci seçmenlerin dörte birine eşitti.³⁰

40 bin civarında birinci seçmeni bulunan Fatih’te katılım diğer bölgelere göre daha fazla olmuştu. Seçime kısmen Rum, Ermeni, Musevilerin de katıldığı basına yansımıştı. 65 bin civarında birinci seçmeni bulunan Beyoğlu’nda 24 seçim sandığı mevcut idi. Oy sayımına başlanan Beyoğlu ve Galata civarındaki Hristiyanlar seçime “hiç iştirak” etmemişlerdi. Museviler “tek tük” iştirak etseler de genellikle çekimser kalmışlardı. Bu bölgede katılımın %7 civarında olduğu iddia edilmişti.³¹

23 sandık ve 33500 birinci seçmeni bulunan Beyazıt bölgesinde katılım %15-20 oranında gerçekleşmişti. 100 civarında Hristiyanın yanı sıra Museviler de seçime katılmıştı. Beyazıt’ta 7 Aralık 1919’da seçimlerin ilk turu tamamlanmış ve ikinci seçmenler belirlenmişti.³² Yeniköy, Üsküdar seçim faaliyetinin yoğun olduğu bölgeler

²⁷ “İstanbul’da ve Vilayatta İntihabat-Hristiyanlar da Rey Veriyor-”, *İkdam*, 29 Kasım 1919, n.8189, s.1; “İstanbul’da Muntehib-i Sani İntihabatının Hitamına Doğru-Hristiyanlar da İştirake Başladı”, *İkdam*, 30 Kasım 1919, n.8190, s.1; “Beyoğlu, Fatih, Kadıköy ve Beyazıt’da İntihabat Nisbetleri-Hristiyan ve Museviler”, *İkdam*, 3 Aralık 1919, n.8193, s.1; “İntihabat Faaliyeti ve Yeni Mebuslar”, *İkdam*, 4 Aralık 1919, n.8194, s.1. Beyoğlu’nda ilk turun oy sayımı 10 Aralık’a kadar tamamlanamamıştı. “Muntehib-i Sani İntihabatın Hitamından Sonra”, *İkdam*, 10 Aralık 1919, n.8200, s.1

²⁸ “Beyoğlu, Fatih, Kadıköy ve Beyazıt’da İntihabat Nisbetleri-Hristiyan ve Museviler”, *İkdam*, 3 Aralık 1919, n.8193, s.1; “İntihabat Faaliyeti ve Yeni Mebuslar”, *İkdam*, 4 Aralık 1919, n.8194, s.1.

²⁹ “İntihabat Faaliyeti ve Yeni Mebuslar”, *İkdam*, 4 Aralık 1919, n.8194, s.1; “Kadıköy İntihabatının Bir Mukayesesi”, *İkdam*, 8 Aralık 1919, n.8198, s.2.

³⁰ “İstanbul’da ve Vilayatta İntihabat-Bostancı İntihabatı Hitama Erdi-”, *İkdam*, 29 Kasım 1919, n.8189, s.1.

³¹ “Beyoğlu, Fatih, Kadıköy ve Beyazıt’da İntihabat Nisbetleri-Hristiyan ve Museviler”, *İkdam*, 3 Aralık 1919, n.8193, s.1.

³² “Beyoğlu, Fatih, Kadıköy ve Beyazıt’da İntihabat Nisbetleri-Hristiyan ve Museviler”, *İkdam*, 3 Aralık 1919, n.8193, s.1; “Şehrimizde Muntehib-i Sani İntihabatı”, *İkdam*, 25 Kasım 1919, n.8185, s.1; “İstanbul’un Muntehib-i Sani İntihabatı”, *İkdam*, 26 Kasım 1919, n.8186, s.1. Seçilen ikinci seçmenler bazıları: Birinci muntıkada Fetvahane Mümeyyizlerinden Sırrı Bey, Mahkeme-i Temyiz Riyasetinden emekli Hulusi Bey, Adliye Müfettişi Galip Bey, Beyoğlu Defter-i Hakani memuru Mehmet Ali Bey, Doktor Akil Muhtar Bey, Erkan-ı Harbiye Miralaylığından emekli Saadettin Bey, Bursa Komiseri Hilmi Bey, Galata Paket Gümrüğü memurlarından Reşat Bey, Tantavizade Katibi Şükrü Bey, Divan-ı Umumiye Harir Şubesi Başkatibi Cemal Bey; ikinci muntika: Mahmutpaşa İmamı Tahsin Efendi, Satvetipaşa Dergahı Şeyhi Ahmet Refik Efendi; üçüncü muntika: Sarraç İshak Mahallesi Muhtarı Ahmet Bey, Sekbanbaşı İmamı Hüseyin

idi.³³ Gayrimüslimlerin seçimlere katılımı yetersiz idi. Bu noktada seçim bölgelerinde genel ve gayrimüslimlerin katılım oranının ne kadar olduğu seçim defterlerinin açılması ve sandık sonuçlarının netleşmesiyle ortaya çıkabilecekti

Seçim sürecinde ve sandıkların açılmasıyla birlikte katılımın yetersiz olduğu gözlenmişti, İstanbullular seçime az ilgi göstermişlerdi. Seçimlere genel iştirak %15-20, oranında kalmıştı. Şehremini Cemil Paşa’ya göre genel katılım %22 idi. Hristiyanlar ve Musevilerden ise katılım “cüz’i” seviyede kalmıştı.³⁴ İstanbul ilk tur seçimlerinde bu tür bir sonucun çıkması önemli ölçüde gayrimüslimlerin tavrıyla ilişkilendirilebilir. Ancak gayrimüslimler zaten Osmanlı eğemenliğini kabul etmediklerini ve seçimlere katılmayacaklarını kendileri ilan etmişlerdi. Diğer taraftan katılımın azlığına adayların “İttihatçı” olması iddiası da eklenmiştir.³⁵ Bu söylem seçime katılan ve aday gösteren bazı siyasi grup ve fırkaların yanı sıra Anadolu Hareketi için kullanılmıştı. Böylece I. Dünya Savaşı felaketinin sorumlusu gösterilen İttihatçılar üzerinden seçimlere gölge düşürülmek ve meşruluğu tartışmaya açılmak istenmişti.

3.2. İstanbul’da İkinci Tur Seçimleri ve Mebus Adayları

İstanbul’da birinci seçmenler oy kullanımını tamamlamıştı. Ancak birinci seçmen seçime yeterli ilgiyi göstermemiş, sandık başına gitmemişti. Bu sonuçlardan ve katılımlardan bazı çevrelerde hoşnutsuzluk oluşmuştu. Bu meyanda İkdam gazetesinin İstanbul seçimlerine dair değerlendirmesi önemlidir. Gazeteye göre birinci seçmenin bu tavrında etkili olan hususlardan biri Osmanlı siyasi sahnesindeki aktörlerin birlikte hareket edememeleri idi. Mütarake Dönemi’nin başından itibaren tek ve güçlü bir siyaset takip etme, Osmanlı Devleti ve toplumuna dair önemli kararların alınacağı bir süreçte ortak bir platform, blok oluşturma düşünceleri vardı. Millî Kongre benzeri siyasi yapılar çabalarında başarılı olamamıştı. Bu durum birinci seçmenleri fırkaların etrafında birleşme yerine kendi kanaatleri çerçevesinde harekete yöneltmişti. Bu noktadan hareketle mebusları birinci seçmenlerin değil ikinci seçmenlerin düşünceleri ve kanaatleri belirleyeceği söylenebilirdi.³⁶

İkinci seçmenler ise kamuoyunun ve birinci seçmenlerin görüşlerini dikkate almalıydılar. Özellikle fırkaların istenildiği seviyede olmadığı ve seçimlerin bir parti mücadelesi şeklinde gelişmediği Osmanlı siyasi hayatında, ikinci seçmenler fırkacılık

Hüsni Efendi, Baro Reisi Celalettin Arif Bey’in yanı sıra Baştabiplik, Şura-yı Devlet, Darülmualimat benzeri kurumlarda görev yapanları görmek mümkündür. “İstanbul’da ve Vilayatta İntihabat Faaliyeti”, *İkdam*, 8 Aralık 1919, n.8198, s.2.

³³ “Beyoğlu, Fatih, Kadıköy ve Beyazıd’da İntihabat Nisbetleri-Hristiyan ve Museviler”, *İkdam*, 3 Aralık 1919, n.8193, s.1; “İntihabat Faaliyeti ve Yeni Mebuslar”, *İkdam*, 4 Aralık 1919, n.8194, s.1.

³⁴ “Beyoğlu, Fatih, Kadıköy ve Beyazıd’da İntihabat Nisbetleri-Hristiyan ve Museviler”, *İkdam*, 3 Aralık 1919, n.8193, s.1; “İntihabat Faaliyeti ve Yeni Mebuslar”, *İkdam*, 4 Aralık 1919, n.8194, s.1.

³⁵ Necmeddin Sadak, “İttihatçı Mebuslar”, *Akşam*, 27 Kasım 1919, n.425, s.1; “İntihabat Neden Yürümüyor”, *Alemdar*, 30 Kasım 1919, n.340, s.1; “İntihabat Faaliyetleri Etrafında”, *Alemdar*, 4 Aralık 1919, n.344, s.4; “Mühtehib-i Sani İntihabatı Bitti”, *Alemdar*, 13 Aralık 1919, n.353, s.3.

³⁶ “İntihabatta Fırkalarımız”, *İkdam*, 2 Aralık 1919, n.8192, s.2.

düşünce ve duygusuyla hareket etmemeliydi. Ayrıca İstanbul seçimleri bir başka açıdan da dikkatleri üzerine toplamıştı. Payitaht adına seçilen İstanbul mebuslarından beklentiler fazla ve farklı idi. İstanbul'un mebusları taşradan farklı özelliklere sahip olmalıydılar. Meclis-i Mebusan'a taşradan gelen "teşkilata tabi (organize) ve inzibata haiz (disipline)" grupların ve başlarında çoğu kez "liyakatlı ve mahir politikacıların" bulunmadığı yerde, İstanbul mebusları eksikleri tamamlayacaktı. Bu yüzden İstanbul mebusları bir "erkân-ı harbiye vazifesini ifaya kadir şahsiyetlerden" seçilmeliydi. İkinci seçmenler bu hususu dikkate almalıydı.³⁷ İstanbul'daki bu gazetenin bu söyleminin altında bir yandan taşradan beklediği sonuçların elde edilememesi gösterilebilir. Ancak bu söylemin aksine taşradan daha organizeli, disiplinli ve lider özelliklerine sahip şahsiyetler Osmanlı meclisine seçilmişlerdi. Bu noktada bu gazetenin söylemindeki amaç taşranın gücünü dengeleyecek kişilerin İstanbul'dan seçilmesini arzu etmek şeklinde değerlendirilebilir.

Taşranın birçok yerinde seçimlerin ikinci turu tamamlanmış ve mebuslar belirlenmişti.³⁸ İstanbul'da ise ikinci tur ancak 1919 Aralık başında başlamıştı Bununla birlikte fırkaların seçimlere hazırlanma, aday gösterme ve ortak blok oluşturma çabaları sonuçlanmamış, hâlâ devam etmekteydi. İstanbul mebusluğu için siyasi fırka ve grupları temsilen veya bağımsız aday başvuruları yapılmıştı. Bağımsız aday sayısı da fazla idi.³⁹

Millî Kongre benzeri oluşumlar, Türk siyasetini ortak bir çatı altında toplamak istemiştir. Sulh ve Selamet Fırkası, Çiftçiler Derneği olmak üzere birçok siyasi yapı ile görüşmeler uzun bir süre yapılmıştı. Ancak bu çabalar başarılı olamamıştı. Millî Kongre'nin başarısızlığı, mebus adaylarının nasıl belirleneceği ve sayısı gibi hususlarda temel bir yöntemin belirlenmemesi ve kararlı davranılmaması gösterilmiştir.⁴⁰ Bununla birlikte İstanbul'da fırkaların aday göstermediği ve birkaç bağımsız isim dışında, Millî Kongre aday ilan eden ilk siyasi yapı olmuştur. Millî Kongre adaylarından biri Osmanlı basınının yakından tanıdığı Ahmet İhsan Bey olmuştur.⁴¹

Osmanlı Çiftçiler Derneği/Cemiyeti kendi başına, dışarıdan destekleyerek veya ortak platformlarda da bulunarak hareket istemişti. Bu meyanda dernek içinde tam bir fikir birliği de yoktu. Millî Kongre'nin kurucusu da olan dernek Reisi Dr. Esat Paşa'yı mebus

³⁷ "İstanbul İntihabı", *İkdam*, 9 Aralık 1919, n.8199, s.1.

³⁸ "İstanbul'da Muntehib-i Sani İntihabatının Hitamına Doğru-İstanbul'a Mebus İntihabı", *İkdam*, 30 Kasım 1919, n.8190, s.1.

³⁹ Eski Şehremini Hüseyin Kazım Bey, Sadaret Mektubi Kalemi Müdür Yardımcısı Hacı Reşitpaşazade Feyzi Bey, Dersaadet İstinaf üyeliğinden emekli Kozanzade Hilmi Bey, Tersane eski Kumandanı Kaymakam Mustafa Mümtaz Bey seçim kuruluna sundukları dilekçeleriyle İstanbul mebusluğuna aday olmuşlardı. "İstanbul Namzedleri", *İkdam*, 24 Kasım 1919, n.8184, s.2. Tarık gazetesi başyazarı Darülfünun Müderrislerinden Muslihiddin Adil Bey, Şura-yı Devlet eski üyesi Necip Efendizade Vahit Bey adaylık dilekçelerini vermişlerdi. "İstanbul'da Muntehib-i Sani İntihabı Bitiyor", *İkdam*, 1 Aralık 1919, n.8191, s.1.

⁴⁰ "İntihabatta Fırkalarımız", *İkdam*, 2 Aralık 1919, n.8192, s.2.

⁴¹ "İstanbul'da Muntehib-i Sani İntihabatının Hitamına Doğru-İstanbul'a Mebus İntihabı", *İkdam*, 30 Kasım 1919, n.8190, s.1.

adayı göstermeye çalışmışlardı. Ancak Esat Paşa kabul etmemişti. Osmanlı Bankası İdare Heyeti'nden Hamit Bey, Hasan Ferit Bey, Ahmet Selahattin Bey, Rauf Ahmet Bey, Doktor İsa Ruhi Paşa gibi isimler derneğin adayı olarak gözükmüştü. Dernek içinde Millî Kongre ile birlikte hareket etme hususunda ortak kanaat oluşturulamamıştı.⁴²

Siyasi fırka ve grupların bir kısmı, birlikte hareket ederek ortak aday çıkarmak istemişlerdi. Bu meyanda Millî Ahrar Fırkası ile Ahali İktisat Fırkası birlikte hareket edecek ve ortak aday çıkaracaklardı.⁴³ Millî Ahrar Fırkası kendi listesinden Asaf Muammer Bey'i, bağımsızlardan Lütfi Fikri Bey, Prens Sabahattin, Celalettin Arif Bey, Ahmet Selahattin Bey'i, Ahali İktisat Fırkası'ndan Maliye Müsteşarı Faik Nüzhet'i mebus adayı gösterecekti.⁴⁴

Millî Türk Fırkası'nın muhtemel adayları arasında seçime bağımsız katılan Eski Nafia Nazırı Ferit Bey, Yusuf Akçura, Hilal-i Ahmer Kâtip-i Umumisi Dr Adnan Bey, Şair Mehmet Emin Bey, Dr Hikmet Bey vardı. Millî Kongre ile birlikte hareket etmekten vaz geçen Sulh ve Selamet Fırkası İstanbul adaylığıyla ilgili olarak tek başına hareket etme kararı almıştı. Bu fırkanın adayı olarak eski Bursa Valisi Hazım Bey zikredilmişti.⁴⁵ Sosyal Demokrat Fırka da kendi adına ve teşkilatları altında aday gösterme kararı almıştı.⁴⁶ İstanbul mebus adaylığı için bazı isimler de anılmasına rağmen aday olmadıkları ortaya çıkmıştı. Bunlardan biri de İkdâm gazetesi başyazarı Ahmet Cevdet Bey idi. Ancak kendisi gazetesi vasıtasıyla aday olmadığını ifade etmiştir.⁴⁷

Basında farklı isimlerin ve fırkaların adlarının geçmesinin ardından seçim kuruluna verilen listelerle birlikte adaylar kesinleşmeye başlamıştı.⁴⁸ 900 bin nüfus için İstanbul'da seçilecek mebus sayısı 11 idi. İkinci tur seçimlerinin başlamasından hemen önce aday sayısı 90 civarında olmuştu. Bunlar arasında bağımsız veya farklı siyasi fırka listelerinden gösterilen adaylar vardı. Bazı adaylar hem bağımsız hem de birden fazla siyasi fırka tarafından aday gösterilmiş veya destek görmüştü.⁴⁹

⁴² "İstanbul'da Muntahib-i Sani İntihabatı Bitiyor", *İkdâm*, 1 Aralık 1919, n.8191, s.1; "İntihabat Faaliyeti ve Yeni Mebuslar", *İkdâm*, 4 Aralık 1919, n.8194, s.1. Osmanlı Çiftçiler Derneği kuruluşundan itibaren İttihatçılara yakın hareket etmiştir. Celalettin Arif Bey, Reşat Hikmet Bey, Reşit Sadi Bey, Mişon Ventura Efendi'yi de aday göstermişlerdi. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler-Mütareke Dönemi*, II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.364-366; Başak Akgül, *İkinci Meşrutiyet Döneminde Köycü Söylem*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s.22

⁴³ "İstanbul'da Muntahib-i Sani İntihabatı Bitiyor", *İkdâm*, 1 Aralık 1919, n.8191, s.1.

⁴⁴ "İntihabat Faaliyeti ve Yeni Mebuslar", *İkdâm*, 4 Aralık 1919, n.8194, s.1.

⁴⁵ "Beyoğlu, Fatih, Kadıköy ve Beyazıd'da İntihabat Nisbetleri-Hristiyan ve Museviler", *İkdâm*, 3 Aralık 1919, n.8193, s.1; "İstanbul'da ve Vilayatta İntihabat Faaliyeti", *İkdâm*, 8 Aralık 1919, n.8198, s.1.

⁴⁶ Sosyal Demokrat Fırka, Fırka Reisi Hasan Rıza Bey, fırka üyesi Yorgaki Habib Bey, maliyeden İbrahim Bey, Tüccar Kazım Bey'i mebus adayı olarak seçim kuruluna sunmuştu. "İstanbul'da Muntahib-i Sani İntihabatının Hitamına Doğru", *İkdâm*, 30 Kasım 1919, n.8190, s.1.

⁴⁷ "İstanbul'da ve Vilayatta İntihabat Faaliyeti", *İkdâm*, 8 Aralık 1919, n.8198, s.1.

⁴⁸ "Muntahib-i Sani İntihabatın Hitamından Sonra", *İkdâm*, 10 Aralık 1919, n.8200, s.1.

⁴⁹ *Bağımsızlar*; Prens Sabahattin Bey, Dersim eski mebusu Lütfi Fikri Bey, eski Sefirlerden Sefa Bey, Maarif Nazırı Sait Bey, Hüdevandigar Valisi Hazım Bey. *Aday olanlar veya gösterilenler (Resen veya mazbata adaylar)*; eski İlaş Nazır Vekili Mazhar Bey, Dahili Nezareti eski memurlarından Münir Bey, Gümüşhane

Diğer taraftan 16 Aralık 1919'da altmış civarında ikinci seçmen Darülfünun Konferans Salonu'nda "iştişare" için bir araya gelerek toplanmışlar ve içlerinden Celalettin Arif Bey'i başkan seçmişlerdi. Toplantının amacını Maarif Nezareti Heyet-i Teftişiyeye Müdür-i Umumisi İsmail Hakkı Bey, İstanbul mebuslarının ne gibi özelliklere sahip olması gerektiği şeklinde izah etmişti. Ona göre İstanbul mebusları "evsaf-ı umumiye"nin yanı sıra taşradakilerden farklı, "kendine göre olmalı" idi. Çünkü "en büyük merkez-i tefekkür ve riyaset" olan İstanbul'u temsil edeceklerdi. Bu anlamda taşra "mütehassıs, çiftçi, malumat-ı umumiye'yi haiz ve mahalli ihtiyaçları" bilen mebuslar gönderebilirdi. Ancak İstanbul mebusları "ahlak ve istikamet gibi evsaf-ı umumiyeden sonra mutlak âlim ve mütefekkir olmalıydı". Bu yüzden "Beyoğlu'ndan yahut kozmopolit yerlerde yetişmiş zevk-i millî hayatiyesini gaybetmiş, manen yozlaşmış", "memleketin hayat-ı maneviye ve maddiyesi ile alakasını" kesmiş kişilere oy vermemeliydi. İstanbul mebuslarının "âlim, milliyetperver, dinî ahlak sahibi olması" zorunlu idi. İsmail Hakkı Bey'e göre İstanbul mebusları "âlemin muvazenesinde Türkiye'nin hayatını ne gibi girişimle devam

Mutasarrıflığından emekli Mahmut Celalettin Bey, Vilayetlerde Umur-ı Hariciye Müdürlüğü yapan Yusuf Bey, eski Adliye Nazırı İsmail Sıdkı Bey, Yemen İslah Heyeti üyeliğinden emekli ve Millet Kütüphanesi nazırı Ali Emiri Bey, Mimar Kemalettin Bey, İtibar-ı Millî Bankası Müdür Yardımcısı ve Maliye Mektebi Muallimlerinden Ferit Bey, Dersaadet İstinaf Mahkemesi üyeliğinden emekli Kozanzade Hilmi Efendi, Tersane eski Kumandanı Mümtaz Bey, eski Şehremini Hüseyin Kazım Bey, Sadaret-i Uzma Mektubi Kalemi Müdürü Feyzi Bey, Avukat Ali Sacit Bey, Şile eski Kaymakamı Enis Nazmi Bey, Şura-yı Devlet eski üyesi Necipendizade Vahit Bey, eski Maarif Nezareti müsteşarı, Tarik gazetesi başyazarı ve Darülfünun müderrisi Muslihiddin Adil Bey, Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriye Müfettişi Muhiddin Bey, Maliye eski müsteşarı Aynizade Hasan Hüseyin Bey, Adana Darülmuallimin eski Müdürü Sadrettin Bey, Meşihat eski müsteşarı Kamil Efendi, eski Çamlık mebusu Şahin Bey, Yazıcızade İsmail Hakkı, Meşihat-ı Ulya eski müsteşarı Kamil Efendi, Polis Genel Müdüriyeti siyasi kısım eski Müdürü Hüseyin Hüsnü, Beyrut ve Dersaadet Hukuk Fakültesi muallimlerinden Mehmet Vehbi, Posta ve Telgraf Nezareti'den Rana Bey, Evkaf Müşaviri Seniyüddin Bey, Ticaret Meclisi üyesi tüccar Şerif Bey, Alizade Mahmut Murat Bey, Yazar Yüzbaşı Emin Ali Bey, Meclis-i Meşayih üyesi Şeyh Mehmet Sukuni Efendi, Mavnacılar Cemiyeti'nden Mahmut Kenan Bey, Maliye İlm-i Mahsus Müdürü Reşit Safvet Bey, Darüleytam Mecalis Müdürü İsa Bey, Evkaf-ı Hukukiye Müşaviri Şemsettin Bey. *Sosyal Demokrat Fırka* mebus adayları; Sosyal Demokrat Fırka kurucusu ve başkanı muallim Doktor Hasan Rıza Bey, Hukukçu Yorgaki Habib Efendi, Maliyeden İbrahim Bey, Tüccar Kazım Bey. *Türkiye Sosyalist Fırka* adayları; Doktor Refik Murat Bey, Sadri Celal Bey. *Sulh ve Selamet Fırka* mebus adayları; eski Harbiye Nazırı Ferit Paşa, eski Ticaret Nazırı Abdullah Bey, Erkan-ı Harbiye Miralaylığından emekli Sermed Paşa, eski Konya Valisi Samih Rifat Bey, Ulemadan Ahmet Fazıl Efendi. *Çiftçiler Derneği ve Fırka* mebus adayları; Baro Reisi Celalettin Arif Bey, İtibar-ı Millî Bankası Müdürü Hasan Ferit Bey, Osmanlı Bankası idare Heyetinden Hamit Bey, eski Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey, Paris Sefareti Başkâtibi Reşit Sadi, İstiklal gazetesi başyazarı Rauf Ahmet Bey, Maarif Nezareti Tedrisat-ı Âliye Genel Müdürü Ahmet Selahaddin Bey, Sefir Fuad Selim Bey, eski Dersim Mebusu Lütfi Fikri Bey, Darülfünun Müderrislerinden Mişon Ventura Efendi. *Millî Kongrenin mebus adayları*: Prens Sabahattin Bey, Hüseyin Kazım Bey, Reşat Hikmet Bey, Fuat Selim Bey, Hamid Bey, Ahmet İhsan Bey, Reşid Sadi Bey, Rauf Ahmet Bey, Selahattin Bey, Lütfi Fikri Bey, Hüseyin Ferid Bey, Dr Adnan Bey, Kemal Atif Bey, Yusuf Ziya Bey, Mişon Ventura Efendi. *Millî Ahrar ve Ahali İktisad Fırkaları mebus adayları*: Prens Sabahattin Bey, Kemal Mithat Bey, Asaf Muammer Bey, Cami Bey, Reşad Hikmet Bey, Faik Nüzhet Bey, Lütfi Fikri Bey, Rauf Ahmet Bey, Ahmet Selahattin Bey. *Millî Türk Fırkası adayları*: Ahmet Ferid Bey, Mustafa Zühtü Bey, İsmail Hakkı Bey, Yusuf Akçura, Mehmet Emin Bey. "İstanbul Namzedlerinin Esamisi", *İkdam*, 10 Aralık 1919, n.8200, s.1; "Bugün, İstanbul Mebuslarının İntihabı", *İkdam*, 18 Aralık 1919, n.8208, s.1. Adliye eski Nazırı ve Aydın eski mebusu İsmail Sıdkı Efendi önce İzmir'den aday olmak istemişti. Ancak Yunan işgal güçlerinin İzmir seçimlerini yasaklaması üzerine İstanbul'dan aday gösterilmiştir. "İstanbul Müntehib-i Sanilerinin Dün Darülfünun'da İlk İçtimaları", *İkdam*, 17 Aralık 1919, n.8207, s.1. Jurnal Doryan ve İkdam gazetelerine göre Prens Sabahattin Bey arkadaşlarının ısrarlarıyla mebusluğa adaylığını koymuştur. "Sabahattin Bey'in Namzetliği", *İkdam*, 17 Aralık 1919, n.8207, s.1.

ettireceğini müdrik, nazarı ve amelî” bilgiye sahip iki hukukçu, “malumatları tamam ve akl-ı selim sahibi” ve “hukuk-ı siyasiyemizi savunabilme, istikbali sezebilme” yeteneğine sahip iki siyasetçi, “Türkiye’ye can verecek” iki iktisatçı, “selamet-i zihin ve tecrübeli” iki içtimaiyatçı ve iki maarifçi olmalı idi.⁵⁰

Benzer şekilde Fatih bölgesi ikinci seçmenleri de belediye binasında bir araya gelmişlerdi. Bu ikinci seçmenlere göre İstanbul mebusları “milletin istiklal-i siyasiyesine taraftar olanlar ile manda, vekâlet vesaire ile devletin idaresini tercih etmeyenler” arasından seçilmeliydi. Bu ikinci seçmenler mebusluğa seçileceklerle ilgili bir liste de hazırlamışlardı. Bunlar Celalettin Arif Bey, Tedrisat-ı Âliye Müdürü Selahattin Bey, Yusuf Akçura, Eski Nafia Nazırı Ferid Bey, Darülfünun İktisat Müdürü Zihni Bey, Bank-ı Osmani İdare Meclisi Üyesi Hamdi Bey, Adliye Nezareti Umum-u Hukukiye Müdürü Ziya Bey, Eski Sıhhiye Genel Müdürü Dr. Adnan Bey, Erkan-ı Harbiye Yüzbaşı Emin Ali Bey, Hazine-i Hassa Hukuk Müşaviri İhsan Bey ve Darülfünun müderrislerinden İsmail Hakkı Bey listede yer almıştı.⁵¹

Şehremaneti ikinci tur seçimleri için hazırlıklarını sürdürmekteydi. Bu noktada Şehremaneti Belediyesi ile Adakale Nahiyesi (Tuna Nehri’nde bir ada), Şile, Kartal, Gebze ve İmrâlı kazalarından seçilen ikinci seçmenlerin mazbatalarını alarak sabah erken vakitte Darülfünun Konferans Salonu’nda hazır bulunmasına dair duyuru yapılmıştı.⁵² İstanbul seçimlerinin ikinci turuna Darülfünun Konferans Salonu’nda 18 Aralık 1919’da sabah saat 10.00’da 467 ikinci seçmenlerin katılımı ile başlanacaktı. Sandıkların saat 15.00’da açılmasıyla birlikte oylar seçim kurulunca sayılacaktı. Oy sayım işlemine İstanbul’daki dinî cemaatlerin “ruhanî reisleri” de davet edilmişti.⁵³

Seçim günü Darülfünun büyük kapısı ve konferans salonu Osmanlı bayrakları ile donatılmıştı. Darülfünun Konferans Salonu’nun ortasında ve seçim kurulu üyelerinin oturacakları yerin yanında “süngü takmış iki jandarma ve polislerin” arasına seçim sandığı konulmuştu. Şehremini Cemil Paşa’nın saat 10.00’da iştirakiyle birlikte ikinci seçmenler salona girmiştir. Şehremini sandık başında seçim kuruluna görevlerine dair bir konuşma yapmıştır. Fetva Emîni’nin kısa bir konuşması ve duasının ardından seçim başlamıştır. Fırka adaylarının isimleri görünecek bir şekilde salona asılmıştı. Millî Ahrar Fırkası ve Ahali İktisat Fırkası ortak liste hazırlamıştı. Sulh ve Selamet Fırkası, Sosyal Demokrat Fırka, Türkiye Sosyalist Fırkası, Çiftçiler Derneği, Millî Kongre, Ahali İktisat Fırkası ve Millî Türk Fırkası listelerinden “re’sen veya mazbata” ile aday gösterilen 98 isim vardı. Bunların dışında Fuat Selim Bey, Reşat Hikmet Bey, Halide Edip Hanım, Haydar Rifat Bey, Ahmed Selahattin Bey, Mimar Kemalettin Bey, Mimar Salim Bey, Yunus Nadi Bey, Eski Şeyhülislam Hayri Efendi, Sadrazam Talat Paşa, Eski İzmir Mebusu

⁵⁰ “İstanbul Müntehib-i Sanilerinin Dün Darülfünun’da İlk İçtimaları”, *İkdam*, 17 Aralık 1919, n.8207, s.1.

⁵¹ “Bugün, İstanbul Mebuslarının İntihabı”, *İkdam*, 18 Aralık 1919, n.8208, s.1.

⁵² “Perşembe’ye İstanbul Mebuslarını Çıkaracak”, *İkdam*, 14 Aralık 1919, n.8204, s.1.

⁵³ “Bugün, İstanbul Mebuslarının İntihabı”, *İkdam*, 18 Aralık 1919, n.8208, s.1. İstanbul mebusu seçilenlerin mazbatalarında Ermeni ve Rum Cemaatini temsil edenlerin imzaları bulunmamaktadır.

Abdullah Paşa'nın isimleri de "gayri matbu" bir şekilde mevcuttu. Saat 11.00'e gelindiğinde ikinci seçmenlerden 385'i oylarını kullanmıştı. Kartal'dan 13 kişiden 1, Gebze'den 20 kişiden 10, Beyoğlu'dan 150 kişiden 7, Kadıköy'den 24 kişiden 1, Şile'den 11 kişiden 10, Bakırköy'den 20 kişiden 6 ikinci seçmen seçime iştirak etmemişti. Beyazıt, Fatih, Üsküdar, Yeniköy ve Anadoluhisarı seçim bölgelerinden seçilen ikinci seçmenlerin tamamı oylarını kullanmıştı. Kasımpaşa, Beşiktaş, Feriköy, Hasköy ikinci seçmenleri büyük çoğunluğu Celalettin Arif Bey, Selahattin Bey, Hasan Ferit Bey, İsmail Hakkı Bey, Yusuf Ziya Bey, Hamit Bey, Reşad Hikmet Bey ve Mişon Ventura'nın seçilmesi için oy vermişlerdi. Oylar saat 15.00'a kadar kullanılmış ve sayım akşam 22.00'da tamamlanmıştı.

İstanbul mebusluğunu kazananlar şu şekilde idi: Bank-ı Osmani Meclis İdare üyesi Hamit Bey (362), Tedrisat-ı Aliye Müdürü Müderris Selahaddin Bey (359), Celalettin Arif Bey (350), Reşat Hikmet Bey (299), Meşihat eski Müşaviri Kamil Bey (259), Hilal-i Ahmer Katip-i Umumisi Doktor Adnan Bey (235), Süferadan Muhtar Bey (231), Darülfünun Müderrisi Mişon Ventura Efendi (190), Lütfi Fikri Bey (164), İtibar-ı Millî Müdür Yardımcısı Hasan Ferit Bey (159), Zeytinburnu (Fişek Fabrikası) Ustabaşısı Numan Efendi (135).⁵⁴ İkdâm gazetesi Hamit Bey'i "iktisad ve maliye", Selahattin ve Celalettin Arif Beyleri "hukuk", Hasan Ferit Bey'i "iktisat ve sanayi", Muhtar ve Reşat Hikmet Beyleri "hariciye", Adnan Bey'i "sıhhiye" bilgileri ve uzmanlıklarıyla tanınan kişiler olarak değerlendirmiştir. Numan Efendi'nin seçilmesi ise müstesna bir gelişme idi. Bütün fırkaların adayı olarak gösterilen Mişon Ventura Efendi de Darülfünun muallimliği ve *Vatandaş* gibi İstanbul gazetelerindeki yazılarıyla yeteneğini göstermişti.⁵⁵

⁵⁴ "Dün İstanbul Ahalisi de Milletvekillerini İntihab Eyledi", *İkdâm*, 19 Aralık 1919, n.8209, s.1. Oy kullanan ikinci seçmen sayısı 440 olarak gösterilmiştir. "İstanbul'a Mebus İntihabatının Netaici", *İkdâm*, 20 Aralık 1919, n.8210, s.1; "Kimler Mebus İntihab Edildi?", *Alemdar*, 19 Aralık 1919, n.359, s.1. İstanbul'dan seçilen mebusların mazbatalarında İstanbul Vali Vekili, Ziraat Müdürü, Nafia Sermühendisi, Maarif Müdürü, Defterdar, İstanbul Kadısı ve dört üyenin yanı sıra Ermeni Patrik Vekili, Ermeni Katolik Patrik Vekili, Hahambaşı Vekili, Rum Patrik Vekili için imza açılmıştı. İstanbul Kadısı ve üyelerden biri "hasta bulunduğu", Ermeni Patrik Vekili, Ermeni Katolik Petrik Vekili ve Rum Patrik Vekili "bulunmadığı" için imzaları yoktu. Diğerleri mühürlemiş veya imza atmıştır. *TBMM Arşivi*, İstanbul Vilayeti Meclis-i İdare Kalemi 5 Ocak 1920 tarihli mebus mazbataları. Mişon Ventura Efendi'nin mazbata tarihi 8 Ocak 1920 idi.

⁵⁵ 33 yaşındaki Numan Efendi Tophane Sanayi Alayları Mektebi'nden mezun idi. Meşrutiyetin başında oluşturulan Osmanlı Zanaatkarlar Cemiyeti'nde idare üyeliğinde, Zeytinburnu Fişek Fabrikası Şube Memur Muavinliği ve Şube Ustabaşılığı'nda bulunarak, işçilere yardım ve desteği ile tanınmıştı. "İstanbul'a Mebus İntihabatının Netaici", *İkdâm*, 20 Aralık 1919, n.8210, s.1. Seçilemeyen mebus adayları ve oyları şu şekilde idi: Prens Sabahattin Bey (107), Ali Emiri Efendi (60), Galip Kemal Bey ((43), Damat Şerif Paşa (41), Mısır Kadısı Nuri Bey (41), Dahiliye eski Nazırı Reşit Bey (40), Cevat Paşa (34), Mabeyn Katibi Ali Cevat Bey (29), Yusuf Akçura (27), Ahmet İhsan Bey (17), Yusuf Şetvan Bey (16), Şair Mehmet Emin Bey (16), Mimar Kemalettin Bey (14), Vehbi Bey (Sosyalist) (13), Müderris İsmail Hakkı Bey (11), eski şehremini Tefvik Bey, Adliye eski Nazırı Ali Haydar Efendi (8), Cemil Molla Bey (7), Doktor Akil Muhtar Bey (6), Mithat Kemal Bey (5), Tasvir-i Efkâr gazetesi sahibi Velid Bey (3), Tahir Hayrettin Paşa (3), Vakıf gazetesi sahibi Ahmet Emin Bey (3), Dahiliye eski Nazırı Ali Kemal Bey (2), Hahambaşı Naum Efendi (2), Sason Efendi (1), eski Seyhülislam Hayri Bey (1), Halide Edip Hanım (1), eski Sadrazam Talat Paşa (1), Amele Cemiyeti'nden Mehmet Vasfi Bey (1). "Ekalliyette Kalanlar", *İkdâm*, 19 Aralık 1919, n.8209, s.2. Reşat Hikmet Bey'in mazbatasını MM'nin açılmasından sonra oldukça geç bir tarihte genel kurula gelmiş ve mebusluğu onaylanmıştır. *MMZC*, D.4, İS.1, 11. İ. (17 Şubat 1920), C.I, s.131.

İstanbul seçimlerinin tamamlanmasıyla birlikte seçilen mebus sayısı 100 olmuştur. MM'nin açılması ve toplantıların yapılabilmesi için seçimlerin hızlanması ve tamamlanması gerekiyordu.⁵⁶ Ocak 1920'nin ilk günlerinde seçilen mebus sayısı 123'e ulaşmıştı. Adana ve İzmir temsilcileri bulunmaması halinde Meclis-i Mebusan'daki mebus sayısı 161 olacağı tahmin edilmekteydi.⁵⁷

İstanbul mebusları belirlenmesine rağmen seçim süreci tamamlanamamıştı. Zira Lütfi Fikri Bey Dâhiliye Nezaretine sunduğu dilekçeyle mebusluktan istifa etmiştir.⁵⁸ Lütfi Fikri Bey'i istifasından geri döndürmeye çalışılmış ise de başarılı olunamamıştı. Diğer taraftan bu istifanın ardından Lütfi Fikri Bey'in yerine yeni mebus seçimi için nasıl bir yol takip edileceği tartışma konusu olmuştur. İkinci tur seçim tekrarlanacak veya ilk seçimdeki sıralamaya göre en fazla oy alan aday mı seçilecekti? Ancak seçim kanunu çerçevesinde hareket edilmiş ve ikinci seçmenlerin oy kullanması yönünde yol takip edilecektir.⁵⁹ Lütfi Fikri Bey'in istifası, İstanbul seçimlerini kazanan ikinci seçmen ve mebusların İttihatçılıkla ilişkilendirilmesine yol açmıştır.⁶⁰

Celalettin Arif Bey de istifa etmişti. İki seçim bölgesinden aday olan Celalettin Arif Bey İstanbul yerine daha fazla "ihtimama" ihtiyaç duyduğunu düşündüğü Erzurum mebusluğunu tercih ettiğini 3 Ocak 1920'de bir beyanname ile duyurmuştur.⁶¹ Hasan Ferit Bey'in ölümüyle birlikte İstanbul'u temsil eden mebus sayısı çok kısa bir sürede 8'e düşmüştür.⁶² İstifalar ve ölüm üzerine seçim kurulu, yeni mebusları seçmek üzere ikinci seçmenleri 10 Ocak'ta Darülfünun Konferans Salonu'na tekrar davet etmiştir. Hatta mazbatalarını kaybeden ikinci seçmenlerin seçim bölgelerinden yenilerini almaları istenmiştir.⁶³ Yenilenen seçimlere Sulh ve Selamet Fırkası önceki adaylarıyla, Millî Kongre

⁵⁶ "İntihabat. Lütfi Fikri Bey'in İstifası", *İkdam*, 22 Aralık 1919, n.8211, s.1.

⁵⁷ "123 Mebus", *İkdam*, 6 Ocak 1920, n.8226, s.1.

⁵⁸ "İstanbul'a Mebus İntihabatının Netaici", *İkdam*, 20 Aralık 1919, n.8210, s.1. Muhtar Bey, Hamit Bey, Selahattin Bey, Adnan Bey, Kamil Efendi, Numan Efendi ve Mişel Ventura Efendi'nin seçilmelerine dair mazbatalar MM'nin 1. Şubesinde görüşülmüştür. Bu kişiler usule uygun ve haklarında şikâyet bulunmamaması gerekçesiyle seçilmeleri onaylanmıştır. *MMZC*, D.4, İS.1, 3. İ. (26 Ocak 1920), C.I, s.24

⁵⁹ "İntihabat. Lütfi Fikri Bey'in İstifası", *İkdam*, 22 Aralık 1919, n.8211, s.1; "İntihabat İşleri: İstifa Meseleleri", *İkdam*, 23 Aralık 1919, n.8212, s.1.

⁶⁰ *Alemdar* ve *Tasvir-i Efkâr* gazetelerine göre seçimleri "İttihatçılar" ve "Alman taraftarları" kazanmıştı. Seçimler İttihatçıların "kongre intihabı" şeklinde geçmişti. Talat Paşa'ya dahi 30 oy çıkmıştı. Ancak 55. dipnotta da gösterildiği üzere Talat Paşa'ya 1 oy çıkmıştır. "İstanbul İntihabı Tefessühe Başladı-Perşembe'nin Gelişi Zaten Çarşamba'dan Bellidir! Lütfi Fikri Beyin İstifası-İstifanâme Sureti", *Alemdar*, 20 Aralık 1919, n.360, s.2; "Nasıl İntihab Edilmiş?", *Tasvir-i Efkâr*, 22 Aralık 1919, n.2935, s.1; "Gizli Kuvvetin Mebusları Etrafında", *Tasvir-i Efkâr*, 23 Aralık 1919, n.2936, s.1; "İstanbul İntihabatının Adem-i Meşruiyeti-Millî Kongrenin Hilesi", *Alemdar*, 9 Ocak 1920, n.389, s.2; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, I, s.289.

⁶¹ "Celalettin Arif Bey'in İstanbul Mebusluğundan İstifası", *İkdam*, 4 Ocak 1920, n.8224, s.1. Jurnal Doryan gazetesi Numan Efendi'nin kaçtığına iddia etmişti. Ancak bir süre Polis Müdüriyetine çağrılmasının ardından serbest bırakılmıştı. Hatta Numan Efendi 3 Ocak 1920'de MM'de bir araya gelen mebuslar arasında idi. "Numan Efendi'nin İsticvabı", *İkdam*, 5 Ocak 1920, n.8225, s.1.

⁶² "Üç İstanbul Mebusunun İntihabı", *İkdam*, 15 Ocak 1920, n.8235, s.1.

⁶³ "Meclis-i Mebusan'ın Küşadına Doğru", *İkdam*, 5 Ocak 1920, n.8225, s.1.

Fuat Selim Bey ve Ahmet Rasim Bey'i, Millî Türk Fırkası Ahmet Ferit Bey'i⁶⁴ Amele Fırkası Almanya Sanayi Mekteb-i Âli mezunu Makinist Zühtü Bey'i İstanbul mebusluğuna aday göstermiştir.⁶⁵

Ancak yenilenen seçimler planlanan tarihte gerçekleştirilememiştir. 10 Ocak'taki seçime 467 ikinci seçmenden 362'i hastalık, hava şartları gibi nedenlerden dolayı gelememişti. Bu sayının yeterli olmamasından dolayı seçim ertelenmiştir.⁶⁶ MM'nin açılmasından sonra 15 Ocak'ta Şehremaneti Belediye Meclis-i Umumi Salonu'nda ikinci seçmenler tekrar toplanmıştır.⁶⁷ Seçimi eski Nafia Nazırı Ahmet Ferit Bey (283), eski Bern Sefiri Fuat Selim Bey (279), eski Paris Sefareti Müşaviri (Muharir) Rauf Ahmet Bey (194) kazanmıştır.⁶⁸

4. Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı ve İstanbul Mebusları

Sultan Vahdettin'in çekimser tutumuna rağmen Meclis-i Mebusan ilk oturumunu 12 Ocak 1920'de gerçekleştirmiştir. Padişahın sağlık gerekçeleri göstererek katılmadığı bu ilk oturumda mevcut mebuslar yemin etmiş ve 5 şube için seçim yapılmıştır. İstanbul mebuslarından Reşat Hikmet Bey ve Kamil Efendi 1., Hamit Bey 2., Muhtar Bey, Numan Efendi 3., Adnan Bey, Selahattin Bey 4., Mişel Ventura Efendi 5. şube üyeliklerine seçilmişlerdir⁶⁹. Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın hazırladığı ve padişahın onayladığı nutk-ı iftitahi MM'de okunmuştur.⁷⁰

Uzun bir süre toplanamayan MM ikinci oturumunu 22 Ocak'ta yapabilmıştır. MM'nin bu ikinci oturumuna Anadolu Hareketi'nden Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Kara Vasıf Bey de katılmıştı. Bu oturumda Mehmet Ali Bey (Canık) padişahın nutk-ı iftitahisinde yer almadığı halde "dördüncü sene-i devriyenin ictima-ı fevkaladesi" ibaresinin meclis

⁶⁴ "Meclis-i Mebusan", *İkdam*, 9 Ocak 1920, n.8229, s.3.

⁶⁵ "Meclis-i Mebusan'ın Küşadına Doğru", *İkdam*, 5 Ocak 1920, n.8225, s.1.

⁶⁶ "Meclis-i Mebusanımız Yarın Küşad Olunuyor", *İkdam*, 11 Ocak 1920, n.8231, s.1. Seçimlerin ertelenmesinden dolayı ikinci seçmenler sorumlu tutulmuştur. *İkdam* gazetesine göre Türklerin "meşrutiyetperverliğini", "terbiye-i siyasesini" "gayet ağır bir leke ile şaibedar edecek mahiyette bir kusur ve bir ayıp" işlenmişti. Şile gibi uzak ve hastalar dışındakiler "kasden ve ihmâl" ederek gelmemişlerdi. "Evvelisi Günki Yarım İntihab", *İkdam*, 12 Ocak 1920, n.8232, s.1.

⁶⁷ "Üç İstanbul Mebusu İntihabı", *İkdam*, 15 Ocak 1920, n.8235, s.1.

⁶⁸ *TBMM Arşivi*, İstanbul Vilayeti Meclis-i İdare Kalemi 15 ve 21 Ocak 1920 tarihli mebus mazbataları. Bu mazbatalarda da Hahambaşı Vekili dışında gayrimüslim temsilcilerinin imzaları yoktu. Mişon Ventura Efendi'nin mazbata tarihi 8 Ocak 1920 idi. "Üç İstanbul Mebusunun İntihabı", *İkdam*, 15 Ocak 1920, n.8235, s.1. Ahmet Ferit Bey, Fuat Selim Bey ve Rauf Ahmet Bey'in mebuslukları MM'de 26 Ocak'ta onaylanmıştır. *MMZC*, D.4, İS.1, 3. İ. (26 Ocak 1920), C.I, s.30.

⁶⁹ *MMZC*, D.4, İS.1, 1. İ. (12 Ocak 1920), C.I, s.2-4. İstanbul'da bulunan ve ilk oturuma katılan mebus sayısını *İkdam* gazetesi 90, *Alemdar* gazetesi ise 73 şeklinde belirtmiştir. Ancak *MMZC*'de şubelere seçilen mebus sayısı 140'tır. *MMZC*, D.4, İS.1, 1. İ. (12 Ocak 1920), C.I, s.3-4; "Yeni Meclis-i Mebusanın Merasim-i Küşadiyesi-Meşhudat ve İhtisat", *Alemdar*, 13 Ocak 1920, n.393, s.1; "Bugün Badezzeval Saat İkide Meclis-i Millimiz Merasim-i Mahsusa ile Açılıyor", *İkdam*, 12 Ocak 1920, n.8232, s.1; Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, s.252.

⁷⁰ "Nutk-ı İftitahi", *Alemdar*, 10 Ocak 1920, n.390, s.2; "Meclis-i Milli-i Osmani Dün Öğleden Sonra Merasim-i Mahsusa ile Küşad Edilmiştir-Nutk-ı İftitahi ve Tahlif", *İkdam*, 13 Ocak 1920, n.8233, s.1; Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, s.252-254. Nutk-ı İftitahi metni *MMZC*'ye kaydedilmemiştir. *MMZC*, D.4, İS.1, 1. İ. (12 Ocak 1920), C.I, s.2-4.

tutanağında bulunmasını MM genel kuruluna taşımıştır. Bu ibare mebuslar arasında MM’nin süresine, faaliyet zamanına dair bir tartışmanın açılmasına neden olmuştur. Ancak bu tartışma sonuçlanmadan Rıza Nur (Sinop) toplantı yeter sayısı hususunu gündeme getirmiştir. Zeki Bey (Gümüşhane) toplantı yeter sayısının yeterli olduğu kanaatinde idi. Bu tartışmalarda İstanbul mebusu Selahattin Bey ekseriyet tartışmasından önce mebusların yemin işleminin tamamlanmasını ve içtima-i fevkalade hususunun netleşmesini daha doğru bir adım olarak görmüştü. İstanbul mebusu Ferit Bey, MM’ye gönderilen telgraflarda takip edilecek yol hususunda söz almıştı. Ferit Bey’e göre tebrik telgraflarına MM Riyaseti teşekkürle karşılık vermeli, mitingler ve Osmanlı coğrafyasından gönderilen “dâhili ve hârici” siyasete dair “protesto” telgrafları ilgili meclis komisyonlara havale edilmeli idi.⁷¹

26 Ocak’ta geçici başkan seçimi için oylama yapılmıştır. Bu başkanlık için adaylar arasında Hamit Bey (İstanbul) de vardı. Seçim yarışı Hamit Bey ile İstanbul mebusluğundan istifa eden Celalettin Arif Bey (Erzurum) arasında geçmiştir. Üç kez yapılan oylama sonucu Celalettin Arif Bey kısa süreliğine MM geçici başkanlığı kazanmıştır.⁷²

Rauf Ahmet Bey’in (İstanbul) erkene alınması teklifine⁷³ rağmen MM Reisliği seçimi 31 Ocak’ta gerçekleştirebilmiştir. Seçim İstanbul mebusu Reşat Hikmet Bey ve Celalettin Arif Bey arasında geçmiştir. Reşat Hikmet Bey ikinci tur oylamadan sonra MM Reisi seçilmiştir. Oylamanın tekrar yapılma nedeni oylamaya katılan mebus ile oy sandığından çıkan kâğıt sayısının aynı olmaması idi. Bu konu üzerinde İstanbul mebuslarından Rauf Ahmet Bey, Mişel Ventura Efendi, Ferit Bey söz almıştır. Özellikle oy sayımında görev alan Rauf Ahmet Bey, oylamanın yenilenmesi yönünde görüş bildirmişti.⁷⁴

İstanbul mebusları 12 Ocak-18 Mart 1920 tarihleri arasında kısa bir süre faaliyet yürüten son Osmanlı Meclis-i Mebusan’ındaki usul tartışmalarında ve önergelerde kısa veya uzun konuşmalar yaparak, düzeltmeler önererek, teklif vererek öne çıkmışlardır. Ayrıca MM’deki komisyonlarda ve faaliyetlere görev almışlardır. Bu kısımda İstanbul mebuslarının MM’deki faaliyetlerinden dikkat çekenler üzerinde durulacaktır.

⁷¹ MM’nin 2. Oturumunda İstanbul mebusları Kamil Bey, Hamit Bey bazı milletvekillerinin mazbatalarını inceleyen komisyonlarda görev almıştır. *MMZC*, D.4, İS.1, 2. İ. (22 Ocak 1920), C.I, s.6-8, 12-14, 18-19; “Meclis-i Mebusanın İlk İçtimai”, *İkdam*, 22 Ocak 1920, n.8242, s.1; “Meclis-i Mebusanın İlk İçtimai”, *İkdam*, 23 Ocak 1920, n.8243, s.3. Mehmet Ali Bey’in gündeme getirdiği içtima-i fevkalade hususu, KE’nin 43. maddesi ile ilgili idi. Sultan Reşat döneminde değişikliğe uğrayan bu maddeyle fevkalade meclislerin süresi 2 ay ile sınırlandırılmıştı. Fatih Mehmet Sancaktar, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Anayasa, Seçim ve Meclis Tecrübesi (1876-1923)*, Ötüken, 2021, s.294. Zeki Bey’e göre Meclis-i Mebusan’daki toplam mebus sayısı 160-170 arasında olmalı idi. 170 olması halinde ekseriyet 86 ile sağlanmaktaydı. Seçim sonucu 149 kişi seçilmişti. Bu seçilen mebuslardan MM’ye gelen sayısı 86’yı aşmaktaydı. Ömer Fevzi Bey ise MM üye sayısını 256, ekseriyetin ise 129 olduğunu iddia etmiştir. Ömer Fevzi Bey’e göre yeter sayı elde edilememişti. *MMZC*, D.4, İS.1, 2. İ. (22 Ocak 1920), C.I, s.8.

⁷² *MMZC*, D.4, İS.1, 3. İ. (26 Ocak 1920), C.I, s.23.

⁷³ *MMZC*, D.4, İS.1, 4. İ. (27 Ocak 1920), C.I, s.42.

⁷⁴ *MMZC*, D.4, İS.1, 5. İ. (31 Ocak 1920), C.I, s.48-50; “Mebusan Riyaseti”, *Alemdar*, 31 Ocak 1920, n.410, s.2; “Meclis-i Mebusanın Dünkü İçtimai”, *Alemdar*, 1 Şubat 1920, n.411, s.1.

MM'de Ali Rıza Paşa'nın hükûmet programının okunmasının ardından mebuslar söz almıştır. Uzun konuşan Ahmet Muhtar Bey (İstanbul) programdaki sulhun yakın olduğuna dair temennilere katılmakla birlikte, Mondros Mütarekesi'ne de iyi niyetle yaklaşıldığını hatırlatmıştır. A. Muhtar Bey'e göre Osmanlılar mütarekeye ciddiyetle yaklaşmışlar ve uygulamışlardı. Ancak İtilaf Güçleri için bu ifadeleri kullanmak mümkün değildi. Zira "işgal-i askeriye" gerektirecek bir ihlal söz konusu olmadığı halde İzmir ve Adana vilayetleri işgal edilmişti. Ayrıca Yunanlıların İzmir işgali vesilesiyle öteden beri dile getirdikleri tarihî ve ırkî iddiaları da doğru değildi. İzmir vilayetinin büyük çoğunluğu İslam ahaliden oluşmaktaydı. Bu noktada 1914 yılında Osmanlı Devleti ile Yunanistan diplomatlarının bir araya geldiği komisyonda Yunan delegeleri "Osmanlı veyahut Yunan, Rum unsurun" Rumeli'de "düçar-ı gadra" uğrayan Müslümanlara karşılık Yunanistan'a naklini kabul etmişlerdi. Bu yüzden tarihî hak iddialarına da son vermişlerdi. A. Muhtar Bey, Osmanlıların tamamını temsil eden vekiller olarak İzmir vilayetinde işgale karşı gösterilen tepkiye "tamamen ve kemal-i azimle iştirak" etmektedir. Diğer taraftan Osmanlılar için barış Wilson Prensipleri çerçevesinde sınırların korunduğu siyasi istiklalın yanı sıra iktisadi hürriyet ile mümkün idi. Bu yüzden "inkişafa" mâni olacak iktisadi engeller kabul edilemezdi. Ayrıca Avrupalılar "Garp medeniyetini Asya'ya ve Asya'nın tefekküratını Batıya taşıyan Osmanlı Türklerinin rolünü" iyi anlamalıydılar.⁷⁵ Ali Rıza Paşa hükûmetinin programına Adnan Bey, Kamil Bey, Mişon Ventura Efendi, Ahmet Muhtar Bey, Rauf Ahmet Bey, Selahattin Bey kabul oyu vermiştir. Görüşmelerde konuşma yapmayan Numan Efendinin ise oyu ret şeklinde olmuştur.⁷⁶

Son Osmanlı MM'sinin önemli tartışma konulardan bir olan I. Dünya Savaşı'na girişin sorumlusu görülen "harp kabinesinin" Divan-ı Âliye sevkine dair Abdullah Azmi Efendi (Eskişehir), Yahya Sezai Bey'in (Kala-i Sultaniye) teklifleri vesilesiyle İstanbul mebusları kısa konuşmalar yapmıştır. Bu konuşmalar teklifin MM'de ilgili şubeye havalesi şeklinde idi. Mişon Ventura Efendi, ayrıca usûl ve esas açısından yaklaşmıştır. Teklif meclis ruznamesine konulmaması dolayısıyla ve detaylı konuşulması açılarından müzakere ertelenmeli idi.⁷⁷ Divan-ı Âli ve usûl tartışması II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki İbrahim Hakkı Paşa'dan sonra gelen bütün hükûmetlerin kaybettiği topraklardan sorumlu tutulmasına dair teklif ve tartışmada da ortaya çıkmıştır. Bu tartışmada Ahmet Ferit Bey (İstanbul) meclisin işleyişi ve usûl üzerine uzun bir konuşma yapmıştır. A. Ferit Bey'e göre mebuslar "sual, istihzah ve şikâyet" şeklinde üç tür tahrir ve gerekçesiyle birlikte kanun önergesi verebilirlerdi.⁷⁸

⁷⁵ MMZC, D.4, İS.1, 8. İ. (9 Şubat 1920), C.I, s.73-76.

⁷⁶ MMZC, D.4, İS.1, 8. İ. (9 Şubat 1920), C.I, s.89-90.

⁷⁷ MMZC, D.4, İS.1, 9. İ. (12 Şubat 1920), C.I, s.95-98.

⁷⁸ MMZC, D.4, İS.1, 10. İ. (16 Şubat 1920), C.I, s.108-111.

MM’de görüşülen konulardan biri de *Nutk-ı Hümayun* vesilesiyle mebusların hazırlayacakları *Arıza-i Cevabiye* metni idi. Bu metin vesilesiyle de İstanbul mebusları söz almıştır. Metnini hazırlayanlardan ve komisyonun mazbata muharriri olan Rauf Ahmet Bey (İstanbul) tartışmalar esnasında cevap verme çabası içinde olmuştur. Öncelikle Şerif Bey (Edirne), MM’deki arıza-i cevabiye görüşmelerinde, Ali Rıza Paşa hükûmetinin de bulunması gerektiğini düşünmekteydi. Ancak Rıza Nur (Sinop) ve Hamit Bey (İstanbul) bu düşünceye iştirak etmemişlerdi. Zira nutk-ı hümayunu hazırlayan hükûmet idi. Dolayısıyla hem hazırlayan hem de cevaplayanın aynı olması gibi garip durumla karşılaşılacaktı⁷⁹.

MM’deki arıza-i cevabiye tartışmaları arasında metnin üslup ve yazımında Türkçe’nin zayıf kaldığına dair itirazlar söz konusu olmuştur. Özellikle bu itirazı yapanlar arasında Rıza Nur (Sinop), Samih Fethi Bey (Sivas), Şeref Bey (Edirne) öne çıkmıştı. Onlara göre arıza-i cevabiye benzeri bir metni hazırlamakta Türkçe’nin yetersiz kaldığı gibi bir izlenim verilmişti. Rauf Ahmet Bey ise itiraz edenlerle aynı tarafta olduğunu altını çizmiştir. Ancak encümen üyeleri hazırladıkları metinde daha önceki arıza-i cevabiyeleri dikkate alma yönünde bir yöntem belirlemişlerdi. Selahattin Bey (İstanbul) de Rauf Ahmet Bey’i desteklemiştir. Ona göre Türkçe yeterlidir, ancak cevabî metin halka değil padişaha karşı hazırlanmıştır ve bu noktadan hareketle “üslup-ı resmi” olan “Babıali uslubu takip” edilmişti. Nitekim nutk-ı hümayun da böyle bir üslupla kaleme alınmıştı.⁸⁰

Ömer Fevzi Bey (Karahisar-ı Şarki/Şebinkarahisar) arıza-i cevabiyenin 3. maddesinin nutk-ı hümayun karşısında “zayıf” kaldığını düşünmekteydi. Ö. Fevzi Bey’in, bu madde üzerinden İttihatçılar ve dönemi ile ilgili eleştiri, hatta hesap sorulma amacı içinde hareket ettiği görülmektedir. Ö. Fevzi Bey, İttihat ve Terakki dönemi politikaları, özellikle I. Dünya Savaşına giriş ve Ahmet Samim, Hasan Fehmi gibi siyasi cinayetler üzerinden İttihatçılara eleştiri getirmek ve sorumlu tutmak istemiştir. İstanbul mebusları Selahattin Bey, Mişon Ventura Efendi ve Kamil Bey, Ö. Fevzi Bey’in yaklaşımını “sadedin dışına çıkmak” şeklinde eleştirmiştir. Bu tartışmanın ardından Ömer Fevzi Bey, Rıza Nur, Rauf Bey (Sivas), Hüsrev Bey (Trabzon), Ali Şükrü Bey’in (Trabzon) bazı düzeltme teklifleri olmuştur. Bunlar arasında özellikle Ömer Fevzi Bey’in “na-kabil-i af bir hata mahiyetinde” ibaresinin yerine “gayri-kabil-i af bir cinayet ve ihanet-i vataniye mahiyetinde” şeklindeki düzeltme teklifi önemli idi. Ancak bu düzeltme teklifi mecliste kabul görmemiştir.⁸¹

⁷⁹ MMZC, D.4, İS.1, 10. İ. (16 Şubat 1920), C.I, s.113-115.

⁸⁰ MMZC, D.4, İS.1, 10. İ. (16 Şubat 1920), C.I, s.118-127. Rıza Nur Bey, arıza-i cevabiye ile ilgili oturumlarda da benzer tavır sürdürmüştür. Arıza-ı cevabiyedeki “yedi asırlık” devlet ibaresinin doğru olmadığını dile getirmiştir. Ona göre Osmanlılar, Selçuklular gibi bir Türk hanedanı idi. Osmanlı Devleti de Selçuklulardan sonra hanedan değişikliğiyle ortaya çıkan bir Türk devleti idi. Arıza-i cevabiye mazbata muharriri Rauf Ahmet Bey (İstanbul) Rıza Nur’un bu ifadelerine katılmamıştır. Selahattin Bey (İstanbul), Celal Nuri Bey (Gelibolu) Rıza Nur’un düşüncelerini desteklemelerine rağmen arıza-i cevabiyede değişiklik talebi reddedilmiştir. MMZC, D.4, İS.1, 12. İ. (19 Şubat 1920), C.I, s.158-162.

⁸¹ MMZC, D.4, İS.1, 11. İ. (17 Şubat 1920), C.I, s.131-143.

Arıza-i cevabiye metni ile ilgili görüş bildirenlerden biri de Dr. Adnan Bey (İstanbul) idi. Onu göre savaş sonrası dünya “beşeriyet-i galibe” ve “beşeriyet-i mağlube” şeklinde ikiye bölünmüştü. Bu noktada adaletin ve sulhun sağlanması için Wilson Prensipleri ve Cemiyet-i Akvam olmak üzere iki yol önerilmişti. Ancak Batı her iki çıkış yoluna da uygun hareket etmemiş, “medeni” olduğunu ispatlayamamıştı. Bu yüzden Adnan Bey arıza-i cevabiye metnindeki “beşeriyet-i mütemeddine” ibaresinin karşılığının mevcut dünyada olmadığı kanaatindeydi. Bu düşünceler Wilson Prensiplerinden ve Batı'nın adaletinden duyulan hüsrana bir işaret idi. Rauf Ahmet Bey ise Osmanlıların Wilson Prensipleri çerçevesinde “sulha talip” olduğunu, barış görüşmeleri sürecinin devam ettiğini, umutsuzluk veren bir noktaya henüz gelmediğini ifade ederek cevaplamaya çalışmıştır.⁸²

Son Osmanlı MM'sinde farklı özellikleriye öne çıkan iki mebus bulunmaktaydı. Bunlardan biri Yahudi cemaatinden MM'deki tek gayrimüslim mebus Mişon Ventura Efendi, diğeri de işçi temsilcisi Numan Efendi idi. Darülfünun Hukuk Mektebi müderrisi Mişon Ventura Efendi⁸³ MM genel kurulundaki tartışmaların meclis iç tüzüğü çerçevesinde hareket edilmesi, önergelerin düzenlenmesi yönünde en çok konuşma yapanlardan biriydi. Birçok kez meclis iç tüzüğü ve anayasa çerçevesinde hareket edilmesi yönünde telkinlerde bulunmuştur.⁸⁴ Mişon Ventura Efendi, Hariciye Nazırının cevaplama talebiyle bir soru önergesi de vermiştir. Lloyd George'nin Avam Kamarası'nda Osmanlı Devleti aleyhinde bir konuşma yaptığını dile getiren Mişon Ventura Efendi'nin soru önergesi, İtilaf devletlerinin düzenleyeceği konferansta kabul edilemeyecek sulh şartlarının kararlaştırılması halinde takip edilecek politikaya ve “hukuk-ı milliye”nin nasıl savunulacağına dairdir.⁸⁵ MM Reisi ve mebuslara İstanbul'da yaşamının maddi açıdan zor olması nedeniyle “tahsisat-ı fevkalade” verilmesine dair kanun teklifine İstanbul mebuslarından Adnan Bey, Muhtar Bey ve Rauf Ahmet Bey'in katılmadığı oylamada Ferit Bey, Hamit Bey, Kamil Bey evet, Mişon Ventura Efendi ise ret vermiştir.⁸⁶

Numan Efendi ise MM faaliyetlerinde görev almış⁸⁷ işçilere dair teklif ve konuşmalar yapmıştır. Komisyonda hazırlık aşamasındaki işçilerin haftada bir gün tatili ile ilgili layihanın tamamlanarak MM'ye getirilmesine dair karar sunmuştur. Hatta kendi teklifini hazırlama çabası içine de girmiştir.⁸⁸ Hamit Bey'in (İstanbul) kömür madenlerindeki işçilerin çalışma sürelerinin “hizmeti askeriye” ile ilişkilendirilmesi ve Orman ve Maadin

⁸² MMZC, D.4, İS.1, 12. İ. (19 Şubat 1920), C.I, s.158-162.

⁸³ Ramazan E. Güllü, *a.ge.e.*, s.1059.

⁸⁴ MMZC, D.4, İS.1, 6. İ. (1 Şubat 1920), C.I, s.58; MMZC, D.4, İS.1, 11. İ. (17 Şubat 1920), C.I, s.163-177.

⁸⁵ MMZC, D.4, İS.1, 17. İ. (1 Mart 1920), C.I, s.302.

⁸⁶ Ziya Bey (Sinop) “fakir bir milletin nasıl bir fakir bütçesi olursa yine fakir bir milletin fakir mebusları olsun” ifadeleriyle teklife karşı çıkmıştır. MMZC, D.4, İS.1, 22. İ. (11 Mart 1920), C.I, s.448, 456-458.

⁸⁷ MMZC, D.4, İS.1, 6. İ. (1 Şubat 1920), C.I, s.56.

⁸⁸ MMZC, D.4, İS.1, 10. İ. (16 Şubat 1920), C.I, s.108; MMZC, D.4, İS.1, 11. İ. (17 Şubat 1920), C.I, s.130.

Nezaretî’nden uzman memurlarla birlikte müzakeresine dair teklifte Numan Efendi’nin imzası vardı.⁸⁹ Ayrıca Numan Efendi, Osmanlı hükûmetinin 1920 Mart ve Nisan ayları için hazırlanan geçici bütçesinin geneline red veren 18 mebustan biri idi.⁹⁰ Dr. Adnan Bey’in arıza-i cevabiye metnindeki “beşeriyet-i mütemeddine” ibaresinin doğru olmadığına dair ifadeleri esnasında Numan Efendi “emperyalistler var ya” şeklinde sesini yükselmiştir.⁹¹

Son Osmanlı MM’sinde mebusların önemli faaliyetlerinden bir Ahd-ı Millî adıyla 6 maddelik Misak-ı Millî’yi kabul etmesidir. Erzurum ve Sivas Kongreleri, Mustafa Kemal Paşa’nın şekillendirmesi ile MM’de birkaç toplantı yapan mebuslarca 28 Ocak 1920’de oybirliği ile kabul edilmiş ve ilan edilme kararı alınmıştır. MM’nin 17 Şubat tarihli oturumunda Şeref Bey (Edirne) tarafından okunmuş ve Avrupa’nın bütün parlamentolarına gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Misak-ı Millî, sulh görüşmelerinde MM ve TBMM’nin yol haritası olacaktır.⁹²

Diğer taraftan İstanbul mebusları ile ilgili son MM’de yeni gelişmeler yaşanmıştır. 15 Ocak 1920’de ara seçimle, ikinci seçmenlerin oylarıyla seçilen eski Bern Sefiri Fuat Selim Bey için mebusluk istediği gibi gelişmemiştir. Fuat Selim Bey’in Mısırlı olmasından dolayı İstanbul’a girişi İtilaf Güçleri Mütareke Komisyonunca engellenmiştir. Bu durum Ali Rıza Paşa hükûmetince 19 Şubat’ta MM’ye iletmıştır. MM bu durumu dikkate alarak Fuat Selim Bey’i izinli saymıştır.⁹³ Ancak Fuat Selim Bey İstanbul’a gelememiştir. Fuat Selim Bey’in “ahval-i sıhhiye ve aile esbabından” dolayı istifa ettiğine dair dilekçesi üzerine istifası MM tarafından kabul edilmiştir.⁹⁴ Diğer bir gelişme de Reşat Hikmet Bey’in rahatsızlanması ve hastaneye yatması ardından 28 Şubat 1920’de vefat etmesiydi.⁹⁵ Yerine 110 mebusun katıldığı seçimi 80 oy alan Celalettin Arif Bey kazanmıştır. Bu seçime İstanbul’dan Hamit Bey ve Numan Efendi de katılmıştır. Hamit Bey 2, Numan Efendi 1 oy alabilmiştir.⁹⁶

⁸⁹ MMZC, D.4, İS.1, 22. İ. (11 Mart 1920), C.I, s.451-452; MMZC, D.4, İS.1, 23. İ. (13 Mart 1920), C.II, s.491-492.

⁹⁰ MMZC, D.4, İS.1, 16. İ. (29 Şubat 1920), C.I, s.288, 294.

⁹¹ MMZC, D.4, İS.1, 12. İ. (19 Şubat 1920), C.I, s.158-162.

⁹² MMZC, D.4, İS.1, 11. İ. (17 Şubat 1920), C.I, s.143-1146; Mustafa Budak, *İdealden Gerçeğe Misak-ı Millî’den Lozan’a Dış Politika*, Küre yayınları, İstanbul, 2002, s.138-159.

⁹³ MMZC, D.4, İS.1, 13. İ. (23 Şubat 1920), C.I, s.194-195. İtilaf Güçlerinin İstanbul’daki pasaport bürosu ve kontrolü için bkz. Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul’da İşgal Yönetimi*, ATAM, Ankara, 2014, s.572-588.

⁹⁴ MMZC, D.4, İS.1, 14. İ. (26 Şubat 1920), C.I, s.202-203.

⁹⁵ MMZC, D.4, İS.1, 14. İ. (26 Şubat 1920), C.I, s.202; MMZC, C.I, D.4, İS.1, 15. İ. (28 Şubat 1920), s.227; MMZC, D.4, İS.1, 18. İ. (4 Mart 1920), C.I, s.324-325; “Meclis-i Mebusan Reisi Reşad Hikmet Bey İrtihal-ı Dar-ı Beka Eyledi”, *İkdam*, 29 Şubat 1920, 8280, s.1; “Yeni Reis”, *Akşam*, 3 Mart 1920, n.522, s.1; “Meclis-i Millî’de”, *İkdam*, 5 Mart 1920, n.8285, s.1.

⁹⁶ MMZC, D.4, İS.1, 18. İ. (4 Mart 1920), C.I, s.324-325. Reşat Hikmet Bey’in ölümü ve Fuat Selim Bey’in istifası üzerine İstanbul’da yeniden ara seçim yapılması gerekmişti. Bu vesile ile ikinci seçmenler İstanbul’da iki mebus seçimi için tekrar davet edilmişti. Ancak ikinci seçmenlerin birkaç defa tekrarlanan davetlerde yeterli çoğunluğu sağlayamamaları üzerine seçim ertelenmiştir. “Müntehib-i Sanileri Davet”, *İkdam*, 23 Mart 1920, n.8299, s.1.

16 Mart 1920'de İtilaf Güçlerinin İstanbul'u resmen işgali, MM'nin kapanma sürecini başlatmıştır. Bu olumsuz gelişme üzerine Anadolu Hareketi'nden Rauf Bey (Sivas) ve bazı mebusların Sultan Vahdettin destek arayışları sonuçsuz kalmıştır. İngiliz işgal güçleri mebuslardan Rauf Bey, Kara Vasıf Bey, Faik Bey, Şeref Bey ve Numan Efendi'nin yanı sıra bazı MM üyelerini tutuklanmışlardır.⁹⁷

MM, 18 Mart 1920'te son kez toplanmıştır. Bu toplantıda bazı mebusların tutuklanması, başkentin işgal edilmesi ve MM'nin "serbestçe" karar alamayacağı ifade edilerek bir önerge sunulmuştur. Bu önerge Tunalı Hilmi Bey (Bolu), Rıza Nur Bey dâhil 17 kişi tarafından verilmişti. Önergede imzası bulunanlar arasında İstanbul mebusu Kamil Bey de vardı. Bu önergeyle mebusların güvenli bir şekilde görevlerini yapma fırsatı yakalamasına kadar MM toplantıları ertelenmiştir. Bu teklif Selahattin Bey'in (İstanbul) "müttefik" ifadesiyle onaylanmıştır.⁹⁸

Mebuslar 18 Mart 1920'den sonra genel kurul toplantıları gerçekleştirilmemesine rağmen MM'de resmi olmayacak şekilde bir ara gelmişler ve İstida, Adliye, Posta Telgraf, Muvazene-i Maliye gibi alt komisyonlar gündemlerindeki konular üzerinde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Hatta MM'nin açılıp açılmayacağına dair tartışmalar gündeme gelmiştir⁹⁹ 4 Nisan 1920'den itibaren iktidarda bulunan Damat Ferit Paşa hükümetinin MM'ye aleyhine yayınladığı beyannameye karşı takınacağı tutum üzerine görüşme dahi gerçekleştirilmişti.¹⁰⁰ Ancak 12 Ocak-18 Mart 1920 arasında genel kurul faaliyetlerini sürdüren son Meclis-i Mebusan, 11 Nisan 1920'de Sultan Vahdettin'in iradesiyle KE'nin 7. maddesine istinaden feshedilecektir.¹⁰¹ Fesih iradesinin tebliğ edilmesinin ardından meclisteki mebuslar ve memurlar ayrılmıştır.¹⁰²

5. Sonuç

İstanbul, Osmanlı Devleti'nin başkenti olmasından itibaren Osmanlıların her türlü özeni ve önemi verdiği bir şehir olmuştur. İstanbul sadece Osmanlı idaresinin temel kurumlarının bu şehirde bulunmasıyla değil, aynı zamanda kültür, siyasi ve ekonomik hayatıyla önem çıkmıştır. Osmanlıların en mümtaz şahsiyetlerinin toplandığı bu şehirden Mütareke Dönemi'nde beklentiler her zamankinden daha fazla olmuştur. İstanbul siyasetinin ve aydınlarının alacağı şekil ve tavır tüm Osmanlı coğrafyası için örnek teşkil edecekti. Meşrutiyetle/anayasayla yönetilen Osmanlı Devleti'nde bu tavır almanın en meşru ve etkili yeri bütün Osmanlıların temsil edildiği Meclis-i Mebusan'ı idi.

⁹⁷ MMZC, D.4, İS.1,24. İ. (18 Mart 1920), C.I, s.496; Rauf Bey, *Cehennem Değirmeni*, II, s.33-40; Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, s.259; Fatih M. Sancaktar, "Another Side of The National Struggle Period: Exiles of Malta (January 1919-October 1921)", *Asia Minor Studies*, II, S.3 (2014), s.63-81.

⁹⁸ MMZC, D.4, İS.1, 24. İ. (18 Mart 1920), C.I, s.496-497; "Meclis-i Mebusan'da", *İkdam*, 21 Mart 1920, n.8297, s.1; "Mebusların Tatil-i İçtimai", *Alemdar*, 19 Mart 1920, n.457, s.2; "Meclis-i Mebusan", *Akşam*, 21 Mart 1920, n.540, s.2.

⁹⁹ "Meclis-i Mebusan'da: Hususi İçtima", *İkdam*, 4 Nisan 1920, n.8311, s.1.

¹⁰⁰ "Mebusan ve Hükümet", *İkdam*, 11 Nisan 1920, n.8318, s.1.

¹⁰¹ "Mebusan Layık Olduğu Akıbete Uğradı", *Alemdar*, 13 Nisan 1920, n.481, s.1; Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, s.263-264.

¹⁰² "Meclis-i Mebusan Fesh Olundu", *Akşam*, 12 Nisan 1920, n.562, s.1; "Mebusan Layık Olduğu Akıbete Uğradı", *Alemdar*, 13 Nisan 1920, n.481, s.1.

Ancak MM'nin açılmasının önünde çeşitli ve zorlu engeller vardı. Bu engellerin bir kısmı İtilaf devletlerinin mütareke hükümlerine rağmen Osmanlı coğrafyasında gerçekleştirdikleri işgallerle Osmanlı merkez ve taşrasında idareyi kontrol altına alması idi. Bu husus meclisin açılması için yapılacak seçimlerin sağlıklı bir şekilde yapılması ve gerçekleşmesini zorlaştırmaktaydı. Diğer taraftan üçüncü dönem meclisinin feshinden itibaren kabinelerin ve iktidardaki Sultan Vahdettin'in, dolayısıyla siyaset yapıcılarının, makamların terüddüdü idi. Zira Osmanlı toplumunun bir parçası, dolayısıyla meşruti bir sistemde karar alma ve geleceği paylaşmada ortak hareket etmesi gereken Rumlar ve Ermeniler, MM'de bulunmayacaklarını ilan etmişlerdi. Osmanlı idarecileri Rumları ve Ermenileri MM'ye katılma noktasında ikna etmeliydiler. Bir başka sorun işgal altındaki Osmanlı topraklarında, özellikle Mondros Mütarekesi'nden sonra İtilaf Güçlerinin kontrolü altına giren bölgelerde seçimlerin yapılması ve temsilci çıkartılması mümkün görünmüyordu. Üstelik seçimlerin yapılması için elzem olan şehirlerdeki nüfus bilgileri ve seçmen defterlerini yenileme ihtiyacı vardı. Bunun yanı sıra İstanbul'daki merkezi otoritenin gücü taşrada zayıflamıştı. Anadolu Hareketi, taşrada önemli siyasi bir kuvvet haline gelmişti. Dolayısıyla seçimlerin Anadolu Hareketi'nin etkisi altında geçmesini, İstanbul'daki hükûmetleri ve padişah istemeyecekti.

Ancak 1919 yılı ortasından itibaren Osmanlı Devleti'nin kaderindeki siyasi sorumlulukları paylaşmak ve politikayı, dağılan kuvveti merkeze çekmek öne çıkmıştır. Ali Rıza Paşa hükûmetinin iktidara gelmesiyle de seçimlerin yapılması, meclisin açılması noktasında kesin ve kuvvetli adımlar atılmıştır. İstanbul seçimleri de yukarıdan itibaren ifade etmeye çalıştığımız siyasi ortamda yapılmıştır. Belediye seçimlerinin devam etmesi nedeniyle taşraya göre geç başlayan İstanbul intihabı, Osmanlı siyasetinin en belirgin ve kuvvetli grup ve partilerin rekabeti şeklinde geçmiştir. İstanbul seçimlerinde Hüriyet ve İtilaf Fırkası boykot etmekle birlikte özellikle İttihatçı etkinliğindeki siyasi yapıları, liberal ve sosyalist adlar taşıyan partileri görmek mümkündür. Ancak kısmen Yahudiler dışında Rumlar ve Ermeniler seçimlere iştirak noktasında ikna edilememişti. Rum ve Ermenileri temsil eden kurumlar, seçimleri boykottan geri adım atmamışlardı. Dolayısıyla MM'de temsil açısından eksiklik meydana gelecekti. Her ne kadar gazetelere İstanbul'daki Rum ve Ermenilerin yaşadıkları bazı yerlerde seçimlere iştirak ettiği ifade edilse de katılımı ve oranını ölçmek oldukça güçtür. Rum ve Ermenilerin kurumsal anlamda seçimlere iştirak etmediği, İstanbul'dan seçilen mebusların mazbatalarında imza ve mühürlerinin bulunmamasından anlaşılmaktadır. Bu durumu İstanbul'daki seçimlerin geneli için de söylemek mümkündür. Nitekim İstanbul Belediye başkanı tarafından ilan edilen seçime katılım oranı düşüktür. Bu durum gayrimüslimlerin yanı sıra Türklerin de seçimlerden beklentilerinin zayıf olduğuna bir işaret olarak görülebilir.

İstanbul seçimleri siyasi yapıların ortak hareket etme çabalarıyla da öne çıkmıştır. Bu çabanın yeterince başarılı olduğu söylenemez. Özellikle Millî Kongre'nin önderlik ettiği bu çaba yeterince karşılık bulmamıştır. Ancak İstanbul'da seçim faaliyetinde bulunan siyasi grup ve fırkalar, ortak adayı desteklemişlerdir. Hatta seçimlerden önce bir araya

gelen ikinci seçmenlerin ilan ettiği listelerde bu durum görülmektedir. Nitekim İstanbul'dan mebus seçilecek Celalettin Arif Bey, Reşat Hikmet Bey, Fuat Selim Bey, Dr. Adnan Bey, Mişon Ventura Efendi, Rauf Ahmet Bey, Selahattin Bey, Lütfi Fikri Bey birden fazla siyasi fırkanın listesinden aday gösterilmiştir. Benzer durum seçilemediği halde Prens Sabahattin Bey için de söylenebilir.

İstanbul'u temsilen 11 mebusun seçilmesi son Osmanlı MM'sinin bir an önce açılması yönündeki talepleri kuvvetlendirmişti. Ancak Padişah Vahdettin ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası merkezli tereddüt ve itirazları artırmıştı. Nitekim Padişah Vahdettin baskılar sonucu MM'nin açılmasına dair iradesini yayınladığı gibi İstanbul mebusu Lütfi Fikri Bey meclis açılmadan istifa etmiştir. Padişahın ve Lütfi Fikri Bey'in bu tavırlarının altında, beklentilerinin seçimlerde gerçekleşmemesi yatmakta idi. Onlara göre savaşa girişin müsebbibi İttihatçılar seçimlerde üstünlük sağlamışlardı.

İstanbul'dan seçilen mebuslar, meslekleri de dikkate alındığında MM genel kurulu ve komisyonlarda faal hareket etmişlerdir. Önerge vermişler veya genel kurul tartışmalarında yönlendirici olmuşlardı. Ancak son Osmanlı MM'sinin faaliyet süresinin kısıtlılığı, diğerleri gibi İstanbul mebuslarının da kendilerini her konuda göstermelerini engellemiştir. Nitekim II. Meşrutiyet Dönemi'nde İbrahim Hakkı Paşa hükûmetinden sonra iktidara gelen kabinelerin divan-ı âliye verilmesi benzeri girişimler sonuçsuz kalacaktır.

Kaynaklar / References

Arşiv

TBMM Arşivi, (Dördüncü Dönem Meclis-i Mebusan)

Resmi Yayınlar

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC)

Dönem Gazeteleri

Akşam

Alemdar

İkdam

Tasvir-i Efkâr

Yenigün

Eserler

Akgül, Başak, *İkinci Meşrutiyet Döneminde Köycü Söylem*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, I, MEB, İstanbul, 1993

Budak, Mustafa, *İdealden Gerçeğe Misak-ı Millî'den Lozan'a Dış Politika*, Küre yayınları, İstanbul, 2002

Bozkurt, Abdurrahman, *İtilaf devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, ATAM, Ankara, 2014

Güllü, Ramazan Erhan, "Son Osmanlı Mebusan Meclisinin Tek Gayrimüslim Mebusu Mişon Ventura Efendi ve Siyasi Faaliyetleri", *TBMM'nin Açılışının 100. Yılı: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Demokrasi Uluslararası Sempozyumu*, II, ATAM, Ankara, 2021, s.1055-1084.

Güllü, Ramazan Erhan, "Mütareke Döneminde Prens Sabahattin Yanlısı Bir Siyasi Oluşum: Sulh ve Selamet-i Osmanniye Fırkası", *Türkiyat Mecmuası*, C.32, Sayı 1 (2022), s.381-403.

Karaca, Taha Niyazi, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, TTK, Ankara, 2004

Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni Siyasî Hatıralarım*, I, II, Emre Yay., İstanbul, 2000

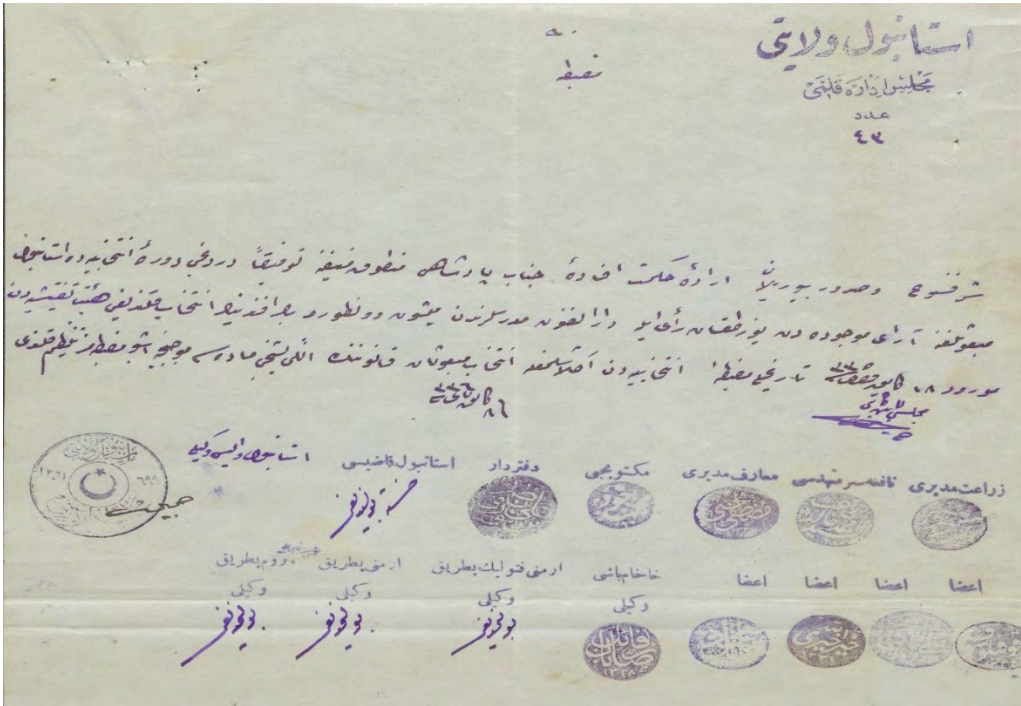
Sancaktar, Fatih M., *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Anayasa, Seçim ve Meclis Tecrübesi (1876-1923)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler-Mütareke Dönemi*, II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003

Türkgeldi, Ali Fuad, *Görüp İştittiklerim*, TTK, Ankara, 1987

Hilal-ı Ahmer Katib-i Umumisi Doktor Adnan Bey'in Mebusluğuna Dair Mazbata

Darulfunun Müderrislerinden Mişon Ventura Bey'in Mebusluğuna Dair Mazbata TBMM Arşivi (Meclis-i Mebusan 4. Dönem)

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. Fatih Mehmet Sancaktar | İstanbul Üniversitesi |
sancaktar[at]istanbul.edu.tr | ORCID: 0000-0002-5501-4982 |**

1969 yılında Zonguldak'ta doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Zonguldak'ta tamamladı. 1992 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 1993 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı'nda başladığı Yüksek Lisans eğitimini *Sait Molla ve Türkçe İstanbul Gazetesi* başlıklı tezi ile tamamladı (1996). 1996 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı'nda başladığı Doktora eğitimini *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türk Aydınında Milli Egemenlik Düşüncesinin Gelişimi (1908-1924): Hüseyin Cahit (Yalçın) Örneği* başlıklı tezi ile tamamladı (2005). Tez çalışması Atatürk Araştırma Merkezi tarafından 2009'da kitap olarak yayımlandı. 2006-2009 yılları arasında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde Yardımcı Doçent olarak akademik faaliyetlerine devam etti. 2009'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı'nda Yardımcı Doçent olarak başladı. Aynı anabilim dalında Prof. Dr. olarak görevine devam eden Sancaktar'ın 2012'de *Hiss-i Milliden Harb-i İktisadiye Yunan Boykotu* ve 2021'de *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Anayasa, Seçim ve Meclis Tecrübesi* adlı kitapları yayımlandı. 2021'den itibaren Tarih Bölümü Başkanlığı yapan Sancaktar'ın çalışma alanları Son Dönem Osmanlı Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Türk Siyasi Hayatı ve Türk Demokrasi Tarihi'dir.

**Prof. Dr. Fatih Mehmet Sancaktar | İstanbul University |
sancaktar[at]istanbul.edu.tr | ORCID: 0000-0002-5501-4982 |**

Born in Zonguldak in 1969. Graduated from Istanbul University, Department of History in 1992. Started to work as a Research Assistant at University of Yüzüncü Yıl, Faculty of Education in 1993. M.A. Thesis in 1996 at the University of İstanbul, with his thesis titled *Sait Molla (Mullah) and Türkçe İstanbul (Turkish İstanbul) Newspaper*. Finished Ph.D in 2005 at the University of İstanbul, with his thesis title *The Development of National Sovereignty Thought in Turkish Intellectuals from the Constitutional Period to the Republic (1908-1924): The Case of Hüseyin Cahit (Yalçın) (2005)*. His thesis was published as a book by Atatürk Research Center in 2009. Continued his academic activities as an Assistant Professor at the Faculty of Education at University of Yüzüncü Yıl between 2006 and 2009. Started as an Assistant Professor at Istanbul University, Branch of History of the Republic of Türkiye in 2009. Sancaktar was appointed Associate Professor in 2013 and Professor in 2021. Published his books *Hiss-i Milliden Harb-i İktisadiye Greek Boycott* in 2012 and *The Constitution, Election and Parliamentary Experience from The Ottoman Empire to The Republic* in 2021. Sancaktar, who has been the Head of the History Department since 2021, has fields of study in the Late Ottoman History, the History of the Republic of Türkiye, Turkish Political Life and the History of Turkish Democracy. Written several book chapters, and articles on the late Turkish History.